ประทีปแห่งชมภูทวีป

THE LIGHT OF ASIA

พระพุทธประวัติตอนต้น

ฉะบับที่พิมพ์ขึ้นในยุโรปมากกว่า ๑๐๐ ครั้ง

ท่าน "ภัททรัตตา" แปลเป็นกาพย์ฉันท์ ไทย

ท่าน "โรจนากร" เก็บและเรียงความ

พลโท กาจ กาจสงคราม

รองผู้บัญชาการทหารบก

พิมพ์แจกฉะเพาะผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

๒๕๕๒

หอสมุดแห่งชาติ
14 ก.ค. 2532
กรมศิลปากร

สารคดี

ประทีปแห่งชมภูทวีป

THE LIGHT OF ASIA

พระพุทธประวัติตอนต้น

ฉบับที่พิมพ์ขึ้นในยุโรปมากกว่า ๑๐๐ ครั้ง

ท่าน "ภัททรัตตา" แปลเป็นกาพย์ฉันท์ ไทย

ท่าน "โรจนากร" เก็บและเรียงความ

พลโท กาจ กาจสงคราม

รองผู้บัญชาการทหารบก

พิมพ์แจกฉะเพาะผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

๒๔๙๒

เลขท้อง 102

294.3092
เลขหมู่
W353 ป21

เลขทะเบียน ห.31 ป. 9455

สารคดี

พระพุทธประวัติตอนต้น

ความเห็นของผู้บริจาคทรัพย์พิมพ์

ทุกท่านคงได้อ่านหนังสือทางศาสนามาหลายเล่มแล้ว และคงจะเกิดความรู้สึกว่าแต่ละเล่มเขียนไว้ดีอ่านแล้วบันดาลให้ได้บุญตาเห็นที่ได้บังเกิดความรู้สึกเลื่อมใสศรัทธาได้มองเห็นความดีของพระพุทธเจ้าอย่างแจ่มแจ้งแล้วก็ก่อให้เกิดความนึกคิดที่อยากทำความดีอย่างท่านบ้าง การที่เรารู้ว่าใครดีแล้วก็อยากทำดีตามนั้นจัดเป็นวิถีทางดีที่สุดที่จะทำให้เรากลายเป็นคนดีได้สายหนึ่งที่ว่านี้ขอทำความเข้าใจด้วยว่าคนที่อาศัยโลกย่อมต้องเกาะอยู่กับโลกเผชิญบนโลกที่เราเกาะอยู่ทุกวันนี้เป็นโลกโกหกพกลมต่างก็จมอยู่กับสิ่งโสโครกเน่าหนอนแล้วก็ดัดแปลงตกแต่งพลางตาผู้อื่นไว้คนหลายคนชอบหลอกตัวเองและชอบปลุกใจตัวเองในด้านนิตพลาดและคนหลายคนมักจะเป็น

คนยอชั้น และโดยมากมักมีความฉุ่มหลง คนเกือบจะว่า
ได้ยอมตายอยู่กับความฉุ่มหลง ที่พากันผูกชั้นไว้ด้วยวิจิการ
อย่างโง่เขลาเหล่านั้น

การที่พวกเราชาวโลกมีอาการยุ่งยากและเดือดร้อนไปถึงเช่น
นั้น ทางศาสนาก็ได้บอกไว้แล้ว ว่า เป็นเพราะกรรมที่ได้
ทำไม่ดีไว้มาก ๆ และสิ่งไม่ดีเหล่านั้นก็ย่อมตามมาสนอง การ
สนองของกรรมก็หาใช่เป็นสิ่งที่ได้คิดผิด ทำผิดไว้แต่ชาติ
ก่อนเท่านั้นก็หามิได้ หากแต่ได้ริทำ ริสร้างไว้ตั้งแต่รักษา
คนมานั้นด้วยที่เดียว ที่ว่านี้โปรดนึกดูหลังดูตัวของตัว
เองด้วยความเป็นธรรมเถิด ท่านจะเห็นจริงตามที่ว่านี้อย่าง
แน่นัดทุกประการ ข้าพเจ้าเคยพูดกับท่านผู้สนใจมาหลาย
คนและหลายครั้งแล้ว ว่า การที่มนุษย์ชาติชอบผูกปมไว้
สำหรับรัดคอตัวเองนั้น คงจะมิใช่เหตุอื่นไกล หากแต่เป็น
เพราะสถานที่ ๆ มีอยู่ไม่อาศัยเกิด คนทุกคนเกิดจากที่ที่
คิดอยู่กับซ่องมีความโสโครกสารพัดอย่าง สมมุติว่าเกิด
เสียที่สถานที่ ก็น่าจะดีกว่งนอกมาก เพราะสถานที่อาจกว่าซ่อม
เป็นไหน ๆ คนทั้งหลายจึงได้พากันคอยผูกมอยู่กับความไม่

สู้ดีด้วยประการทั้งปวง แม้แต่คลอดมาเห็นเดือนเห็นตวัน ในวินาทีแรก ก็มาจากที่อันติดข้างซ่วมเสียแล้ว การดำเนินชีวิตในต่อไป จึงปรากฏว่าไม่สู้ดีไปกว่านั้นมากนัก

ความในประวัติของพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้วิเศษและเป็นผู้อยู่เหนือระดับโลก นั้น ปรากฏว่าพอประสูติแล้วได้ ๗ วัน พระพุทธมารดาก็ถึงแก่กรรม ในลักษณะนี้มีบางคนเข้าใจไปว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ได้ประสูติที่ข้างซ่วมอย่างคนทั้งหลาย หามิได้ หากแต่ได้เสด็จออกมาทางพระครรภ์ของพระพุทธมารดา พระพุทธองค์จึงได้อยู่ในฐานะเป็นเอกอัครมหาบุรุษล้าเลิศ ที่ได้ทรงค้นพบสิ่งที่คนทั้งโลกค้นไม่พบ และได้สถาปนาบันดาศาสดาจารย์ของพุทธบริษัทมาจนกระทั่งทุกวันนี้

การค้นพบในสิ่งที่คนทั้งหลายค้นไม่พบ และได้รับสมญาว่า พระองค์เป็นเอกอัครมหาบุรุษ อันมีฐานะเหนือมหาลักษพรรดิเป็นอย่างมาก จนถึงกับเปรียบกันมิได้เลยเช่นนี้ คงมิใช่อยู่เฉย ๆ ก็บันดาลดลให้เป็นไป หามิได้ ท่านได้ทรงเสียสละ ได้ตั้งหน้าตั้งตาบำเพ็ญพรต ได้ออกเรี่ยวออก

แรงปีมว่าร่างกายจะแตกดับไปจากโลก อีกทั้งได้ทนทุกข์ทรมานเป็นระยะเวลาถึง ๖ ปี มิใช่วันสองวันและมิใช่การอดอาหารเพียง ๒๑ วันอย่างที่คนทั้งหลายผู้ไม่รู้ เห็นไปว่าการอดอาหารเพียง ๒๑ วันเช่นนั้น เป็นการเสียสละอย่างใหญ่หลวงและมหัศจรรย์เสียเหลือเกิน พระพุทธเจ้าเคยอดถึง ๔๙ วัน และก็มิใช่อดแล้วทรงนอนอยู่เฉย ๆ ได้ทรงค้นคว้าสิ่งที่อยากรู้ อยากนำมาช่วยทุกข์เวทนาของปวงมนุษย์ทั่วทั้งโลก การกระทำของพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าจึงโลกโผนดีวิเศษอย่างที่สุด ยากที่ผู้ใดจะทำได้ กาละต่อมาจนกระทั่งถึงบัดนี้ซึ่งเป็นระยะเวลาถึง ๒๕๐๐ ปีเศษที่นานพอใช้แล้ว เมื่อยกคนจำพวกอัครสาวกของพระพุทธเจ้าผู้ได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ตามพระพุทธเจ้าไป ก็ยังหาใครสักคนเดียวไม่ที่จะสามารถค้นสิ่งที่ยังไม่พบ แต่รู้ว่ามีนั้นให้พบได้ พระองค์จึงจัดเป็นบุคคลชั้นมหาบุรุษที่สูงสุดในโลก แต่พระองค์เดียว ไม่มีใครเสมอเหมือน

การพิจารณาประวัติของพระพุทธเจ้า ที่กล่าวมาแล้ว ย่อมเป็นผลดีที่ได้ช่วยในทางจิตใจให้ผ่องใส ไม่หมองมู่

กับสิ่งโสโครกบรรดาที่มีอยู่ในโลกเมื่อได้มาพบพระพุทธประวัติตอนต้นฉะบับที่ฝรั่งแต่งขึ้น ก็ได้รับความรู้เพิ่มขึ้นไปอีกเป็นพิเศษ ว่า ฉะบับที่ฝรั่งแต่งนี้มีอรรถรสดีพิเศษเหลือเกินที่ทำให้คนใจอ่อนอย่างข้าพเจ้า บังเกิดความยินดีในความดีของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่งต้นไม้สุดยอด และก็มิได้ทำให้ยินดีที่เกิดจากจิตต์ใจแห่งเดียวเท่านั้น หากแต่ได้ทำให้น้ำตาของ ข้าพเจ้าไหลหลั่งออกมาคู่เคียง กับตัวหนังสือที่จดเรียนไว้นั้นเหมือนกับเด็กที่ร้องไห้ ข้าพเจ้าหยิบขึ้นอ่านตั้งแต่ต้นจนจบถึง ๖—๗ ครั้ง ข้าพเจ้าไม่ทราบและอธิบายไม่ได้ ว่า ความยินดีอันแรงกล้าที่ได้ขับน้ำตาของข้าพเจ้าออกมาจากดวงตาทุกครั้งที่อ่านนั้น เกิดจากอะไรกันแน่ ทั้งนี้ในสาขาหนึ่งข้าพเจ้าต้องยอมรับว่า เป็นเพราะบทความอันเยี่ยมอันอยู่ในจำพวกวิเศษนี้เอง ซึ่งยังไม่เคยพบมาแต่ก่อนเลย แม้แต่บทความในเรื่องมหาชาติ ที่เทศน์แล้วมีคนร้องไห้ ก็ยังไม่ถึงบทประพันธ์ที่ว่านี้ และก็เป็นเพราะนิมิตรนี้เอง ทำให้ข้าพเจ้าต้องขออนุญาตพิมพ์ขึ้น เพื่อแจกแก่พุทธศาสนิกชน ผู้สนใจ และควรนับว่าผู้แปลจากภาคอังกฤษมาเป็น

บทความในภาคไทยนั้นมีสมรรถภาพชั้นดีด้วย มิฉะนั้นคง
ไม่อาจถอดความของฝรั่งมาเป็นของไทย จนได้ละแนบดีเดิศ
ถึงปานนั้น ต่อไปนี้การอ่านของท่านจะพิสูจน์ให้ท่านเห็น
ด้วยความรู้สึกของท่านเอง

ข้าพเจ้าขออุทิศบุญกุศลที่ได้พิมพ์หนังสือ อันมีคุณ
สมบัติวิเศษนี้ให้แก่บิดากับมารดาของข้าพเจ้า ผู้มีอุปการะ
คุณอันยิ่งใหญ่อย่างหาที่สุดมิได้ ที่ได้ล่วงลับไปจากโลกแล้ว
ขอให้ท่าน ทั้งสองพึงได้รับ กุศล ส่วนบุญ ตาม เจตนารมย์ของ
ข้าพเจ้านี้ด้วยเถิด.

ที่ว่าการกองทัพบก วังสวนกุหลาบ พระนคร

วันที่ ๗ มกราคม ๒๔๕๒

พลโท ก. ศจ สิงคเนติ

(คัดจากหนังสือพิมพ์สยามนิกร ฉะบับวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๐)

ประทีปแห่งทวีปชมภู

เรื่องประทีปแห่งทวีปชมภูนี้ได้เก็บความจากหนังสือ The light of Asia ของเซอร์เอ็ดวินอาโนลด์ ซึ่งรจนาขึ้นเป็นโคลงภาษาอังกฤษ เกี่ยวกับพระพุทธประวัติและอุปนิสสัย และพระพุทธปรีชาญาณของพระองค์ เป็นหนังสือซึ่งแพร่หลายมากในยุโรป ปรากฏว่าได้พิมพ์ขึ้นถึง ๑๐๐ กว่าครั้งแล้ว และความแพร่หลายนี้เองทำให้มีผู้แปลออกไปเป็นภาษาฝรั่งเศส และเมื่อปี ๒๔๙๐ นี้ ได้มีท่านผู้หนึ่ง ใช้นามปากกาว่า "ภัททรัตตา" มีอุสาหแปลออกมาเป็นกาพย์ฉันท์ ไทย เพราะความรู้สึกซาบซึ้งในบทนิพนธ์อันนี้เป็นอันมาก ท่านบอกว่า ถึงกับอ่าน ๕ จบ

ในการเก็บความลงมาเขียนใหม่นี้ ข้อความในเครื่องหมาย คำพูดบางอัน ข้าพเจ้าขอ Quote จากบทประพันธ์ของท่าน "ภัททรัตตา" ด้วยความเคารพและชื่นชมในคำอันไพเราะ

นั้น ข้าพเจ้าขอแจ้งความจริงนี้แด่ท่านเจ้าของ และขอท่านได้รับความขอบคุณจากข้าพเจ้าในหน้าหนังสือพิมพ์นี้ด้วย

“โรจนากร”

เล่มที่ ๑ พระสิทธัตถกุมาร

วันหนึ่งในฤดูร้อน พญาหงส์สีขาวสอาดตัวหนึ่ง นำฝูงบินผ่านพระอุทยานของพระเจ้ากรุงกบิลพัศดุ์ บ่ายหน้าไปทางทิศเหนือสู่รัง ณ ยอดเขาหิมาลัยโพ้น ความขาวของฝูงหงส์ ซงทาบอยู่กับท้องฟ้าสีขาวนั้น เป็นประดุจทางช้างเผือก ยังความนิยมยินดีให้แก่ผู้พบเห็นยิ่งนัก แต่พระเทวทัตกุมารมิเป็นเช่นนั้น น้ำพระทัยของเจ้าชายพระองค์น้อยนี้เป็นพาล มุ่งแต่จะทำลายเป็นที่ตั้ง พอทอดพระเนตรเห็นพญาหงส์เธอก็ทรงก่งสายธนูขึ้นทันที ยกลูกศรขึ้นพาดสาย และน้าวหน่วงเต็มแรง ปล่อยศรวิ่งขึ้นไปเสียบอกพญาหงส์ ซึ่งกำลังส่งร่อนร้องร่าเริงใจอยู่บนอากาศ นกที่น่าสงสารก็พลัดตกลงมาบนพื้นดิน ศรยังเสียบคาอกอยู่

กษณะนั้น พระสิทธัตถกุมาร พระโอรสแห่งพระเจ้า

กรุงกบิลพัศดุ์ กำลังประทับอยู่ในพระอุทยานเหมือนกัน พญาหงส์ถลาร่วงลงมาตรงพระพักตร์พอดี เจ้าชายทอดพระเนตรเห็นเข้าก็บังเกิดความเวทนา ทรงอุ้มหงส์นั้นจากพื้นประคองกอดแต่เบา ๆ มิให้วิหคเคราะห์ร้ายตื่นตกใจ แล้วก็ทรงชักศรซึ่งเสียบเนื้ออยู่นั้นออกเสีย พลางชะโลมแผลด้วยน้ำผึ้งแล้วเอาใบไม้ผจงบีดปากแผลอย่างเบา ๆ แล้วก็ทอดถอนพระหฤทัย รำพึงถึงความทุกข์ของพญาหงส์อันมีกายปรากฏบาดแผลอันใหญ่นั้น

พระกุมารนั่งทรงพระเยาวนก พระชนษาของเธอน้อย ชอบที่จะแสวงสุขอย่างเด็กอื่น แต่เธอกลับคิดใคร่ครวญถึงความเจ็บปวดของพญาหงส์ อันความทุกข์ซึ่งสำแดงอยู่ในตัวนกนั้น เป็นอย่างไรกันหนอ เพื่อให้รู้ความจริงโดยตนเองอย่างแน่ชัด พระองค์ทรงหยิบลูกศรขึ้น แล้วก็แทงลงตรงข้อพระหัตถ์ พิษศรเสียวปราบไปถึงพระหทัย และพระกุมารก็ทรงเข้าพระทัยในทันทีนั้นเองว่า ความเจ็บปวดของนกนั้นสาหัสเพียงไร เธอจึงทรงปลอบนกด้วยพระวาจาอ่อนหวาน กระทำพระองค์เป็นมิตรกับสัตว์ตัวน้อย เพื่อ

มิให้มันตื่นตกใจต่อไป

พอดีพระเทวทัตกุมารผู้ยิงพญาหงส์ก็เสด็จมาถึง และจะแย่งนกนั้นไปให้ได้ พระสิทธัตถกุมารก็ไม่ทรงยอม ด้วยเหตุว่าพระเทวทัตเป็นผู้ทำลายหงส์ แต่พระองค์เป็นผู้ประทานชีวิต ถ้าหากปล่อยนกให้แก่เทวทัตผู้อนุชา นกจะต้องตายเป็นแน่แท้ พระองค์ประกาศว่า จะทรงสั่งสอนความเมตตาแก่โลก ถ้าหากว่าพระเทวทัตจะทรงคัดค้าน ก็ขอให้ทรงเรียกนักปราชญ์มาตัดสิน

ในที่สุด เทพเจ้าซึ่งปลอมพระองค์มาเป็นนักปราชญ์ ก็ทรงตัดสินว่า "ผู้ใดกรุณาต่อสัตว์และเป็นผู้ช่วยเหลือสัตว์ ผู้นั้นเป็นเจ้าของ ด้วยเหตุนั้น ผู้ช่วยเหลือสัตว์เป็นผู้ให้ชีวิต แต่ผู้ทำลายชีวิตสัตว์ให้ดับล่วงไป ได้ชื่อว่าเป็นผู้เข่นฆ่า หาใช่เจ้าของสัตว์นั้นไม่" พระเทวทัตจึงแพ้ความ และพระสิทธัตถกุมารก็ได้พญาหงส์ไปเลี้ยงไว้

พระสิทธัตถกุมารนั้นแหละ คือพระบรมศาสดาผู้ประกาศศาสนาพุทธให้แก่ปวงชนทั้งปวง ให้เขาทั้งหลายได้พบเห็นและได้ตั้งอยู่ในความสุขอันแท้จริง ความเป็นพระศาสดาผู้

ตรัสรู้รอบด้าน ได้ปรากฏให้เห็นตั้งแต่พระชันษาน้อย ๆ เมื่อพระพุทธองค์ทรงจุติจากสวรรค์มาเข้าพระครรภ์พระพุทธมารดา คือพระนางสิริมหามายาเทวี เป็นพระชาติสุดท้ายซึ่งทรงสั่งสอนพระธรรมแก่ชาวโลกนั้น ได้บังเกิดรังษีส่องสว่างกระจ่างแจ้งในยามค่ำคืนมืดสนิท เขาหินทั้งหลายส่งเสียงกัมปนาท ละลอกคลื่นในมหาสมุทรบรรเลงเพลงกล่อมและปวงบุบผาชาตินานาพรรณ แย้มกลีบขยาย ชูช่อออรชรทั้ง ๆ ที่อรุโณทัยยังไม่ได้มาถึง พระพายพัดเย็นชุ่มฉ่ำและสรรพสงฆ์ทั้งหลายดุเหมือนจะกระซิบบอกกันว่า ทานทั้งหลายผู้ตายที่กำลังจะเกิด และผู้เกิดที่ตายไปแล้ว จงตื่นขึ้นและจงฟัง วันนี้พระพุทธเจ้าได้เสด็จลงมาปฏิสนธิแล้ว จงรู้และจงมีหวังเกิด

ในตอนเช้าวันนั้น พระโหราจารย์ได้ทูลถวายพระพรพระเจ้าสิริสุทโธทนะพระพุทธบิดาว่า "พระโอรสของพระองค์ได้ทรงปฏิสนธิแล้ว และจะทรงเติบโตขึ้นเป็นบุรุษอันใหญ่ยิ่ง เป็นผู้ทรงบัญญายอด หากมิเป็นพระมหาจักรพรรดิครองทั่วทุกทวีป ก็จะทรงเป็นพระบรมศาสดาโปรดบรรดาสัตว์โลก

ทั้งหลายและช่วยมนุษย์ให้พ้นจากความโง่เขลาอันมืดมน์"
ครั้นพระพุทธมารดาทรงครรภ์ครบถ้วนทศมาส ก็ทรง
ประสูติพระโอรสใต้รุกขฉายาในป่าลุมพินีวัน เทพเจ้าทั้งหลาย
เสด็จจากฟากฟ้าลงมาอัญเชิญพระวอทอง พ่อค้าชาวเมืองได้
สดับข่าวก็เดินทางมาแต่ไกล เพื่อเอาของขวัญอันมีค่ามาถวาย
พระบรมราชกุมาร และในหมู่ชนทั้งหลาย ซึ่งเดินทางมาชมบุญ
บารมีนั้น มีฤาษีตนหนึ่งทรงนามว่า อสิตฤาษี ท่านผู้นทรงบำ
เพ็ญพรตอยู่ใต้ต้นไม้ ได้สดับเสียงเทพยดาลงมาบอกว่า บัดนี้
พระพุทธเจ้าได้เสด็จลงมาในโลกแล้ว ให้ไปชมพระบารมี
เถิดท่านจึงรีบร้อนมาในเมืองกบิลพัศดุ์ ครั้นเดนเข้ามาใกล้
พระพุทธมารดาก็ทรงวางพระกุมารลงแทบบาท พระดาบศพระ
ฤาษีเห็นพระโอรสก็ร้องห้ามว่า อย่า อย่า พระนาง อย่าทรง
วางพระโอรสลง แล้วพระฤาษีก็กมลงกระทำอภิวันทนาการ
พระบรมกุมารถึง ๘ ครั้ง กล่าวว่าพระองค์นี้แหละ คือพระ
พุทธเจ้าอย่างแน่แท้ ด้วยปรากฏมีรังษีกุหลาบจ้าจากพระวร
กาย พระลักษณะ ๓๒ ประการของมหาบุรุษปรากฏอยู่ในพระ
องค์พร้อมสัน พระองค์นี้แหละ คือผกาของปวงชนอันจะบาน

เพียงครั้งเดียวในระยะสองสัปดาห์ เมื่อบานแล้วก็ส่งกลิ่นหอม
จรรจายไปทั่วพิภพ อบโลกให้หอมหวานด้วยปัญญาปาน
มธุรส

ครั้นพระชนม์ของพระบรมกุมารถึง ๗ วัน พระพุทธ
มารดาก็เสด็จสู่สวรรคาลัย ด้วยเหตุว่าพระนางเธอประสูตร
พระโอรสประเสริฐ เทพยดาเจ้าทั้งปวงทรงรักใคร่ มิยอมให้
เสด็จทนทุกข์เวทนาอยู่ในโลกนี้สืบไป จึงรับเสด็จพระนางไป
สถิตย์อยู่ ณ สรวงสวรรค์ชั้นดุสิต

ส่วนพระราชโอรสนั้น เมื่อพระชนม์ได้ ๘ พรรษา พระ
พุทธบิดาก็ทรงหาพระวิศวามิตรฤาษีมาสั่งสอนศิลปวิทยาแก่
พระกุมาร พระวิศวามิตรรับพระราชโองการพอถึงวันฤกษ์ดี
เรียกกุมารมาสั่งสอน

พระราชโอรสทรงยืนถือกระดานไม้จันทร์แดงขัดมัน
เป็นเงาวับ และมีริมขอบผึ้งพลอยอยู่ตรงหน้าพระอาจารย์
พระหัตถ์น้อย ๆ ผจงจับดินสอมัน และพระเนตร์อันสุกใสจับ
อยู่ที่พระอาจารย์ด้วยความเคารพและสนพระทัย

พระฤาษีบอกว่า พระกุมารจงเขียนดินสอดำ แล้ว
ท่านก็ท่องคาถาคายัตรีซึ่งยากลึกล้ำ ผู้สูงยิ่งด้วยปัญญา และ
ความรอบรู้เท่านั้นจึงจะเขียนได้ พระกุมารทรงฟัง แล้วก็เขียน
ลงบนกระดานอย่างถูกต้อง ใช่แต่ภาษาเดียวเท่านั้น เธอยัง
เขียนเบนภาษาเทวนาครี ยะวา เดียรถี และอื่น ๆ อีกเป็น
หลายสิบภาษา จนพระอาจารย์ต้องร้องว่าพอแล้วพระเจ้าข้า
แล้วท่านก็สอนให้นับเลขถึงสิบ แต่พระกุมารทรงนับต่อไปได้
ถึง โกฏิอสงไขย นะหุตและนินหุต พระอาจารย์ต้องทูลว่าพอ
แล้ว แล้วก็สอนดาราศาสตร์ พระโอรสตรัสเล่าให้ฟังสืบถึง
โคจรของจักรวาฬ ดวงดาวใหญ่น้อยเดินไปอย่างไร เหตุ
ใดจึงเกิดมีคน สัตว์ พืชผล และแม่น้ำ ในมหาสมุทรนี้เกิด
จากปรมาณูเป็นต้น น้ำในแม่น้ำต้องความร้อนละลายเป็นไอ
ลอยไป แล้วตกลงมาเป็นฝน น้ำฝนทำให้เกิดมหาสมุทร และ
มหาสมุทรก็ทำให้เกิดฝน ความหมุนเวียนอันเป็นธรรมดา
ของโลกนั้น มีอยู่ดังนี้

พระฤาษีจะสอนอะไร พระกุมารก็ทรงทราบสิ้น พระ
ดาบสจึงก้มลงกราบพระกุมารแล้วทูลว่า

"พระองค์เป็นศาสดาของอาจารย์ ข้าพเจ้าหาใช่ครู
ของพระองค์ไม่ ข้าพเจ้ามาถวายความรู้ กลับต้องมาเรียน
จากพระองค์เสียแล้ว พระองค์ทรงรอบรู้ทุกสิ่งโดยมิต้อง
ใช้หนังสือเลย"

อันพระกุมารแห่งศากยวงศ์นั้น จะเก่งเพียงความรู้อย่าง
เดียวก็หาไม่ แม้ในการวางพระองค์ และในการประลองศึก
ผึกกำลังเยี่ยงบุรุษนักรบก็หาอาจมีใครเทียมไม่ แต่น้ำพระทัย
ของเธอนั้นเต็มไปด้วยเมตตามาแต่พระชนม์ยังน้อย ๆ ยาม
เมื่อทรงเล่นสนุกกับพระสหาย แม้กำลังมีชัยในการละเล่น
หากได้ทรงเห็นพระสหายหดหู่พระทัยก็ทรงลงสาร และหย่อน
พระกำลังลง ให้พระสหายได้เป็นผู้ชนะบ้าง พระสิทธัตถ-
กุมารนั้นทรงมีพระอัธยาศัยดังนี้

เมื่อทรงเจริญวัย พระทัยอันเมตตาก็แผ่กว้างขยาย
ออกไปทุกที ประดุจต้นไม้ใหญ่ ซึ่งแตกใบกิ่งก้านไปจาก
เมล็ดพืชเพียงเมล็ดเดียว ในวันหนึ่งพระพุทธบิดาได้ตรัสชวน
พระกุมารไปทอดพระเนตรพิธีแรกนาขวัญ ชมความสดชื่น
ในท้องนา และการหว่านไถข้าวกล้าทั้งหลาย ซึ่งจะตกเป็น

ของพระกุมารทันทีที่พระพุทธบิดาเสด็จสู่สวรรคาลัย

เวลานั้นต้นไม้กำลังออกดอกงามสพรั่ง ชาวนากำลังไถนาอยู่ริมลำธารอันมีน้ำไหลรินระหว่างหมู่ต้นตาล รายเรียงเป็นวสันตฤดู หมู่นกเบิกบานแจ่มใสส่งเสียงเจื้อยแจ้ว แมลงเล็ก ๆ และสัตว์เลื้อยคลานต่างก็มีความสุขอยู่ทั่วหน้า จากไกล ๆ ได้ยินเสียงตีกลองใหญ่ อันแสดงว่าพิธีอาวาหมงคลได้มีขึ้นในที่ใดที่หนึ่ง พระมหากษัตริย์ และพระบรมราโอรสได้ทอดพระเนตรธรรมชาติ และทรงสดับเสียงเหล่านี้ด้วยความสุขอย่างยิ่ง

แต่ในท่ามกลางความชื่นบานเกษมสันต์หรรษานั้นเอง เจ้าชายพระองค์น้อย ได้ทรงมองซังลงไป และทรงเห็นสิ่งซึ่งไม่มีใครได้เอาใจใส่มาแต่ก่อนว่า ในดอกกุหลาบอันสวยงามนั้นก็มีหนามอยู่ในชีวิตซึ่งเต็มไปด้วยความรื่นรมย์นั้นมีความทุกข์

ดูเอาเถิด ชาวนานั้นต้องจับคันไถไปท่ามกลางสุริยแสงอันแผดจ้า ควายซึ่งลากคันไถนั้นเล่า ก็ต้องเดือดร้อนสาหัส เพื่ออะไรเล่า เพื่อการยังชีพไว้เท่านั้นเอง ดูไปบน

อากาศนั้นเถิด พญาเหยี่ยวกำลังถลาไล่จับนกเล็กเป็นอาหาร นกเล็กเล่า ก็ไล่ต้อนฝูงผึ้งเสือ ซึ่งบินหนีด้วยความตระหนกตกใจ จะดูไปในน้ำ การฆ่าและถูกฆ่าเพื่อยังชีวิต ก็มีให้เห็นประจักษ์แจง เราฆ่าเขาเพื่อยังชีพ และเราก็ถูกฆ่าต่อไปเพื่อผู้อื่นได้ครองชีพไว้ ฆ่ากันมาตั้งแต่สัตว์เล็กจนถึงสัตว์ใหญ่ โลกอันดูงามแต่ภายนอกนี้ ภายในเต็มไปด้วยความทุกข—เวทนาทั้งสิ้น อนิจจา

พระกุมารทรงราลึกดังนนแล้ว ก็มีอาจประทับดูความน่าสังเวชของสัตว์โลกอยู่ ณ ที่นั้นได้ จึงเสด็จไปประทับเสียใต้รุกขชมพู่ลำพังพระองค์เดียว เพื่อทรงใคร่ครวญถึงทุกข์โศรกของโลก ทรงรำพึงไปในพระทัยว่า ทำอย่างไรดีหนอเหล่าสัตว์โลกผู้น่าสงสารทั้งหลายจะพ้นเสียได้ ซึ่งทุกข—เวทนาทั้งปวงนี้

กษณะที่พระบรมโอรสทรงบำเพ็ญญาณรำลึกทาง ดับทุกข์ของสัตว์ใต้รุกขฉายานั้นเอง พระฤาษี ๕ ตน เหาะผ่านมาทางอากาศ มาถึงต้นชมพู่ ก็มิอาจไปต่อไปได้ ต่างก็สนเท่ห์นัก มองลงมาเบื้องล่างเห็นพระมหาบุรุษประทับอยู่

มีพระรัศมีปรากฏจากพระวรกายเปล่งปลั่ง จึงรีบลงจากอากาศ ถวายนมัสการเปล่งเสียงสรรเสริญพระคุณ แล้วจึงพากันเหาะต่อไป

เล่มที่ ๒ ยโสธราเทวี

ครั้นพระสิทธัตถมีพระชนม์ได้ ๑๙ พรรษา พระพุทธบิดาก็ให้ทรงสร้างปราสาทอันวิจิตรตระการตา ๓ องค์ สำหรับฤดูร้อน ฤดูหนาว และฤดูดอกไม้หอม มีนามว่า จำปากำลังออกดอก ปราสาทองค์หนึ่งซึ่งมีนามว่า สุภะ นั้น สร้างด้วยไม้สักตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัสวางซ้อนกัน และภายในกอรปด้วยไม้สนสักเสลา เป็นลวดลายงามตา ยันปราสาทองค์นี้ไว้สำหรับประทับในฤดูหนาว เพราะเมื่อเสด็จเข้าไปแล้วความอบอุ่นจักบังเกิดขึ้นแด่พระองค์ ปราสาทองค์ที่สองนั้นมีนามว่า สุรัมมะ สำหรับประทับในฤดูร้อน เพื่อผ่อนบรรเทาความร้อนอันโหดร้ายของธรรมชาติ องค์ปราสาทจึงก่อด้วยศิลาอ่อนขาวทั้งองค์ และปราสาทอีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีไว้สำหรับต้อนรับเวลาจำปาออกดอกและพืชผลทั้งหลายผลิใบนั้น มีนามว่ารัมมะ อิฐเผาสีแดงฉานประกอบ

ชนเบื้องพระปราสาทองค์นั้น และมีหลังคาทำด้วยกระเบื้องสีน้ำเงินงาม

บริเวณภายนอกพระปราสาททั้งสามก็ล้วนแล้วไปด้วยบุบผาชาตินานาชาติชูช่อและส่งกลิ่นหอมระรวยรินอยู่ไม่ขาดสักทิวาวัน ถัดไปจากไม้ดอกก็มีไม้ดง ปลูกไว้รายเรียงริมผั่งน้ำอันไหลหลั่งถั่งแรงเสียงคะครึกครื้น มิได้ยั้งหยุด จะเปรียบก็ประดุจพระโลหิตกษัตริย์หนุ่มอันสดสี ย่อมไหลแรงเร็วดี และไม่มีการถอยหลัง ดังนั้นความสุขสนุกสนานก็บังเกิดขึ้นทุกวันทุกเวลามิได้ขาด แต่ทว่า ยังมีหลายเวลา ซึ่งพระพักตร์ของพระสิทธัตถหน่อหมอง เหมือนพระสุริยะซึ่งต้องเมฆดำมาเป็นเงาบัง ครานใด ที่ทรงรำลึกถึงความทุกข์อันแฝงอยู่ในสัจจาบของชีวิต ครานั้น พระพักตร์ของพระบรมโอรสก็ซีดสลดลงทันที

การทั้งหมดนี้มิลอดพ้นความสังเกตของพระพุทธบิดาไปได้ พระองค์ทรงพระวิตกยิ่งนัก ด้วยหวาดหวั่นพระทัยว่าพระโอรสจะทรงหลีกทางโลกไปแสวงสุขในทางแคบ และโดดเดี่ยวเข้าไปด้วยความกันดาร เพื่อแสวงหาพระธรรมอันเลิศ

มาสั่งสอนมนุษย์เป็นแน่แท้ พระเจ้าสิริสุทโธทนะทรงเป็น
กษัตริย์ซึ่งรักมั่น และพากพูมในความเป็นชัตติยะยิ่งกว่าสิ่ง
ใด อดมคติของพระองค์คือการมีพระโอรสเป็นจักรพรรดิของ
ยอดจักรพรรดทั่งหลาย เพราะว่านั่นเป็นอำนาจสูงสุด และ
เป็นความสุขอย่างยิ่งยวด พระองค์มิทรงปรารถนาจะเห็น
พระราชโอรสเป็นพระพุทธเจ้าผู้โปรดสัตว์เลยแม้แต่น้อย เมื่อ
เห็นพระสิทธัตถทรงมีพระพักตร์หม่นหมอง เต็มไปด้วยความ
กังวลถึงสุขทุกข์ของมนุษย์ พระองค์ก็ทรงหวั่นไปว่า พระโอรส
จะทรงสละทางโลกเสีย จึงทรงปรึกษาเหล่ามหาอำมาตย์หา
ทางป้องกันเสีย เหล่ามุขมนตรีกราบทูลว่า สิ่งที่จะผูกจิตต์
มนุษย์ได้นั้นหาใช่โซ่ตรวนไม่ เส้นเกษาแห่งนางงามเท่านั้น
จึงจะผูกจิตต์บุรุษได้ พระโอรสทรงเศร้าหมองดังนี้ เพราะ
ยังมิได้ทรงอภิเษกสมรส ยังไม่ได้ทรงรู้จักความสุขยิ่งยอด
อันเกิดจากความรัก ขอให้ทรงหานางผู้งามเลิศมาพระราชทาน
พระโอรสเถิด

พระเจ้าสิริสุทโธทนะทรงเห็นว่า การเลือกชายาให้พระ
โอรสนั้นเป็นการมิชอบ เพราะว่าการที่พระองค์ทรงเลือก

ชายาให้พระโอรส “ก็เป็นเขาผู้อื่นเลือกรักให้สมสู่” ดูไม่เป็นการที่จะทำให้พระโอรสรู้จักรักจริงได้ จึงทรงตกลงว่าให้มีงานมโหฬารขึ้นแล้ว ให้นางงามทั้งหลายมาประชุมกันและให้ทุกนางมารับของขวัญจากพระสิทธัตถ พระองค์ต้องพระทัยนางใด ก็ให้อำมาตย์คอยสังเกตไว้ เมื่องานเสร็จลงแล้ว พระชนกจะทรงสู่ขอนางนั้นให้พระโอรส

ไม่ช้าวันงานรื่นเริงในพระราชวังก็มาถึง เหล่ากัญญาณีทั้งหลายแต่งกายของตนอย่างวิจิตรเพริดแพร้ว หวีเส้นเกษาอันดำสนิทแล้วเกล้าเมาฬี แต้มขนตาด้วยน้ำยาอันเป็นเสน่ห์ จะลานจิตร มือเท้าน้อย ๆ นั้นย้อมด้วยชาดสีงาม ต่างสวมเครื่องประดับสูบไล้วิเลปนะอันมีกลิ่นหอมชวนจิตรพิศวง แล้วต่างก็เยื้องกรายเข้าวังใน พอถึงเวลาดรุณีแห่งกบิลพัศดุ์ก็ค่อย ๆ เดินผ่านบัลลังก์พระโอรส ซึ่งประทับทอดพระเนตรอยู่เป็นสง่าน่าเกรง พอนางนั้น ๆ ชม้อยชม้ายเนตรอันดำขำชนสพเนตรพระกุมาร ต่างก็เกิดความประหวั่นกลัวใจระรัวสั่นมิอาจเงื้อมยกตนขึ้นเป็นคู่เสน่หาแห่งพระองค์ได้ พระกุมารนั้นประทับสงบนิ่ง พระพักตร์อ่อนหวานกรุณาและควง-

เนตรเพียบไปด้วยความปราณี แต่ก็หาอาจจะมีนางใดๆ
สพเนตรได้ ต่างรับของขวัญจากพระหัตถ์ด้วยมือสั่น
แล้วห่อไหล่ค้อมตัว เดินหลบหายเข้าไปปะปนอยู่ในหมู่
กันเสียโดยเร็ว ทุกนางมิอาจมีอาการสงบนิ่งอยู่ได้ เกิดขับ
หวั่นพรั่นใจกายสั่นระรัวด้วยกันทุกนาง

และแล้วนางสุดท้ายก็ดำเนินมาตรงพระพักตร์ กัลยาณี
โฉมนงามดังอัปสรสวรรค์ อาการเยื้องกรายก็งามสง่า
เหมือนพระลักษมี สองเนตรเทวีดำสนิท และมีแววหวาน
บริสุทธิ์เหมือนตานางเมื่อเวลารัก เธอหยุดลงตรงพระพักตร์
พระกุมาร พนมหัตถ์ขึ้นระหว่างอุระชูศอแล้วเงยพักตร์ขึ้นสพ
เนตรพระองค์ยิ้มอย่างแจ่มใส พลางทูลถามไม่ลดเลี้ยวว่า
“ หม่อมฉันจะได้รับของขวัญไหมเพคะ ”

บุคคลซึ่งอยู่ใกล้ชิดในเวลานั้น ได้กราบทูลพระเจ้า
สิริสุทโธทนะว่า ทันทีพระโอรสทอดพระเนตรเห็นยอด
กัลยาณีโสธรา ธิดาแห่งสุประพุทธ์ พระพักตรของพระองค์
เปลี่ยนไปเห็นถนัด พระกุมารทรงตอบว่า “ ของขวัญนั้นหมด
เสียแล้ว แต่ขอให้ภาคินี ผู้ทรงโฉมงามจำรับเอาสิ่งนี้ไป ”

ัสแล้ว ก็ทรงถอดสร้อยพระศอมรกต ออกคาดเอวอันอรชร
้มไว้ด้วยกำมะหยี่ดำ พระเนตรสพเนตรนางด้วยความรัก
ทั้งมทันมิอาจปกปิดไว้ได้

เมื่อพระพุทธบิดาทรงทราบแน่ว่าพระโอรสผู้สมัครรัก
ใคร่ยโสธราแล้ว ก็ทรงแต่งทูตให้ไปสู่ขอนางจากพระสุประ
พุทธผู้เป็นชนก แต่พระสุประพุทธตรัสตอบว่า ตามธรรม—
เนียมนางกษัตริย์ในศากยะตระกูลนั้น ผู้จะเป็นคู่ของนางก็
แสดงว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในยุทธศิลปศาสตร์ อาจรบชนะผู้ทั้ง
ทั้งหลายให้ได้เสียก่อน พระองค์ทรงสั่งมากับทูตว่า “ลูกของ
เรานี้มีกษัตริย์ปองอยู่หลาย หากว่าพระโอรสของ
กษัตริย์ท่านโก่งศรแกว่งดาบ และขี่ม้าได้ดีกว่าผู้ใด เธอก็จะ
ได้นางไปเป็นชายา แต่เราสงสัยนัก พระสิทธัตถหรือจะทำกิจ
ของนักรบได้ เธอแก่วัดออกยังงั้น ”

พระเจ้าสุริยุทโธทนะก็เสียพระทัยที่พระโอรสจะไม่ได้
นางผู้เป็นที่รัก แต่พระกุมารหนุ่มทูลว่า ให้ทรงจัดการประลอง
รบขึ้นเถิด พระองค์ได้ทรงฝึกฝนวิชาของบุรุษอยู่บ้างเหมือน
กันกับพระญาติเหล่านั้น เมื่อพระองค์ทรงรักนางแล้ว หายอม
เสียนางไปไม่

ด้วยเหตุที่พระสิทธัตถรัสดังนี้ เจ็ดวันหลังจาก
ก็มีพิธีประลองกำลังครั้งใหญ่ ผู้ใดได้ชนะผู้นั้นก็ได้นางยโ
ฉะนั้น พระเทวทัตผู้ชำนาญทางศร พระอรชุนผู้เก่งทาง
และพระนันทะผู้เชี่ยวชาญดาบก็ไปประชุมพร้อมพระสิทธัตถ
นั้นทรงม้ากัณฐกะสีขาวผ่อง ซึ่งวิ่งระเริงร้องก้องกังวาล
เพราะความปลื้มตาเข้ามาในสนามยุทธ พระโอรสกวาดพระ
เนตรครวจดูมหาชนทั่ว และเมื่อทอดพระเนตรเห็นโสธรา
จอมขวัญก็สดุ้งลงจากอัศดรกัณฐกะ และร้องประกาศว่า
" ผู้ที่ทรงไว้ซึ่งความเด็ดเท่านั้นจึงจะคู่ควรกับมกุดาหวัญ
ขอให้เรามาพิศูจน์ฝีมือกันเดี๋ยวนี้ "
ที่แรกพระนันทะท้ายิงธนู โดยใช้เป้ากลองทองเหลือง
วางในระยะไกลหกโกศ พระเทวทัตยิงในระยะแปดโกศ
แต่พระสิทธัตถขอให้เลยสิบโกศออกไป จนกระทั่ง มองเห็น
กลองเล่าฝ่าหอยเครงเท่านั้นเอง พระนันทะยิงทะลุกลองของ
เธอ พระอรชุนพระเทวทัตทำดุจกัน ฝูงชนโห่ร้องชมเชยชื่น
ชมยิ่ง จนนางยโสธราต้องยกพัสตราขึ้นคลุมเนตรด้วยความ
หวาดหวั่นว่า พระผู้เป็นที่รักจักพ่ายแพ้แก่คู่ต่อสู้

พระสิทธัตถทรงจับคันศรของพระญาติฝ่ายน้าวสาย กำลังแรงทำให้ศรนั้นหักลงกับหัตถ์ ทั้ง ๆ ที่ว่าศรนั้นมีกลางคันอันหนา ชายชาตรีซึ่งมีกรแข็งแรงอย่างยิ่งเท่านั้นจึงจะทำให้โค้งได้ พระโอรสหนุ่มตรัสว่า "ศรนี้เป็นของเล่น คันศรใหม่ที่แข็งแรงสมศักดิกษัตริย์ศากยะนั้นไม่มีหรือ ?"

มีผู้ทูลตอบว่า มีศรชื่อสิงหะหานุ ใหญ่เหลือ และแข็งแรงมาก คันทำด้วยเหล็ก เก็บไว้ในโบสถ์หลายร้อยปีมาแล้ว ไม่ปรากฏว่าเป็นของใคร และหาเคยมีใครอาจใช้ได้ไม่ พระสิทธัตถทรงสั่งให้ไปนำศรนั้นมา ส่งให้พระอนุชาน้าวสายก่อน แต่หามีพระองค์ใดแข็งแรงพอที่โน้มปลายให้เข้าใกล้กันกว่าศอกหนึ่งได้ไม่ พระองค์จึงทรงรับคันศรมาน้าวสาย แล้วเล็บลูกศรลงที่ช่องเล็บยิงไปด้วยกำลังแรงศรถลาวิ่งประดุจนกอินทรีย์ เสียงสนั่นกังวานอากาศจนผู้เจ็บไข้มิอาจมาในงานนั้นได้ ต้องลุกขึ้นถามกันว่า "เสียงอะไรนั่น" ลูกศรวิ่งถลาออกไปทะลุกลองอันวางไว้ไกลถึงสิบโกศกว่านั้น แล้วยังแล่นต่อไปอีกไม่หยุดยั้ง

ต่อไปพระเทวทัตท้าใช้ดาบตัดต้นไม้ พระองค์เองทรง
ตัดต้นตาลหนาหักนิ้วด้วยการฟันเพียงครั้งเดียว พระอรชุน
ตัดต้นไม้หนา ๗ นิ้ว และพระนันทะตัดต้นไม้ได้หนาถึง ๙ นิ้ว
แต่พระสิทธัตถทรงตัดต้นไม้มหึมาคู่หนึ่ง ด้วยการฟันเพียง
ครั้งเดียวเท่านั้น รอยดาบราบดีจนต้นไม้นั้นขาดจากโคน
แล้วยังยืนตรงอยู่ ณ ที่เก่าไม่ล้มลงไปได้

ครานั้นถึงคราวม้าแข่ง ม้ากัณฐะกะของพระกุมารก็
วิ่งได้รวดเร็วกว่าม้าของพระญาติทั้งสาม พระนันทะตรัสค้าน
ว่า หาได้เป็นเพราะความเก่งของผู้ขับขี่ไม่ ม้ากัณฐะกะ
นั้นผิเท้าเร็วเอง ถ้าหากพระองค์ทรงขี่กัณฐะกะก็อาจชนะ
ได้เหมือนกัน ขอให้มาปราบม้าพยศแข่งกันดีกว่า

เขาจึงได้นำม้าพยศกล้า กายสูงใหญ่ ดำมันสนิท
เหมือนค่ำคืน ตาดุขวาง จมูกบานกว้างใหญ่ ผมยาวยุ่ง
เหยิงด้วยไม่ได้ตัดสาง มีโซ่ล่ามอยู่สามชั้น โกลนอานใด
หามิไม่ เพราะมันพยศนัก ใครจะขึ้นหลังไม่ได้เลย

กษัตริย์หนุ่มตรัสสั่งให้เอาโซ่ออก แล้วผลัดกันขึ้น
หลัง ม้าดุโลดเต้นสลัดเอาพระเทวทัตและนันทะตกลงมาเจ็บ

ปวดใต้ความอายเป็นอันมาก พระอรชุนจึ้นบังคับควบขับไปะ
ได้สักครู่ มันก็บันดาลโทษะหันมาแว้งกัดขาอรชุนผู้แกล้ว
ว่องผจุนลงมา ผู้เลี้ยงม้าต้องรีบวิ่งไปเอาโซ่พันถึงสามชั้น
ฝูงชนร้องว่า “ม้านี้บ้านักของพระสิทธัตถอย่าจับม้าผีนี้เลย”

แต่พระกุมารทรงบอกเขาว่า ให้แก้สายโซ่ออกและให้
ส่งผมม้ามา พระองค์ค่อย ๆ จับผมม้ากัมลงกระซิบปลอบ
เบา ๆ วางหัตถ์ขวาลงบนตาทั้งสอง แล้วผจงฉุบหน้าและ
ส่ายด้วยความปราณี ม้าซึ่งดิกคนองเหนื่อยหอบอยู่ ก็ม
อาการสงบนงกมหวลงดุจคานบ และเมอพระองค์เสดจขน
หลัง ก็มีอาการสงบนิ่งประดุจมันมีความเคารพรักพระองค์
พระสิทธัตถใช้พระชงฆ์แตะสองข้างม้าเบา ๆ แล้วมันก็วิ่งไป
อย่างเรียบร้อย

คนดูทั้งหลายต่างร้องว่า “พระสิทธัตถทรงชนะแล้ว
ใครอื่นอย่าขวนขวายต่อสู้อีกเลย”

ดังนี้ยโสธรานงเยาวก็ทรงดุกจากที่ประทบ หยิบพวง
โมกขรมาลาเสด็จดำเนินผ่านปวงขัตติยะและปวงชน ไปถึง
ที่ซึ่งพระโอรสเพิ่งเสด็จลงจากพาชีกัมองค์ลงอัญชลุ แล้วทรง

สรวมพวงมาลัยรอบพระศอพระโอรสหนุ่ม พระองค์ทรงโอบ
นางไว้แนบพระอุระ แล้วก็จูงหัตถนางกลับมายังพระพลับพลา
ไม่ช้าพิธีอภิเษกสมรสแห่งขัตติยะสอง ก็มีขึ้นอย่าง
มโหฬาร เพื่อจะผูกเสน่หาไว้ไม่ให้เหือดหาย และทรงละทิ้ง
โลกีย์สุขไปได้ พระบิดาจึงทรงสร้างมหาปราสาทรักขึ้นไว้
สำหรับพระโอรสหนุ่มและพระสุณิสา รอบบริเวณปราสาท
นั้นมีเขาโรหิณีสเชียวสด รอบเขาชุ่มไปด้วยธารน้ำใสสอาด
ไหลผ่านระริกเรื่อยจากต้นน้ำหิมาลัยไปสู่มหาสมุทร มีไม้ดอก
ไม้ผลสพั่งพร้อมและปราสาทนั้นก็อยู่ไกลจากฝูงชน ความสุข
ปรกอันใดไม่ให้เกิดมีขึ้นเป็นอันขาด ผู้รักษาปราสาทต้อง
ปลิดดอกไม้ที่จะโรยทิ้งเสียก่อนที่มันจะเหี่ยวคาต้น ใบไม้ซึ่ง
เหลืองตายต้องไม่ให้พระโอรสได้เห็นเลยเป็นอันขาด แม้นาง
สนมกำนัลผู้ขับพ้อนบำเรอถวาย หากเกิดป่วยไข้หรือเป็นลม
โดยบังเอิญ นางนั้นจะต้องเนรเทศออกจากสถานแห่งบรม
สุขนี้ บุคคลซึ่งแก่กายแล้วจะไม่ได้ปรากฏ เรื่องความทุกข์
ของโลกภายนอก ทั้งหลายใครอย่าได้นำ มากล่าวเป็นอันขาด
แม้จะประดิษฐ์ขึ้นเป็นเพลงร้องก็มิได้ พระบิดาวางโทษผู้

กล่าวถึงความทุกข์ทั้งหลายไว้ว่าเป็นกบฏ พระโอรสจักได้เห็นได้ยินได้ฟังแต่ความรื่นรมย์และความสดชื่นเท่านั้น

เมื่อสร้างความสุขทั้งมวลไว้ในมหาปราสาทอันมโหฬารนั้นแล้ว เพื่อจะกักพระโอรสไว้แต่ในที่คุมขังแห่งความรักและความสนุกเพลิดเพลิน พระองค์ทรงสร้างกำแพงใหญ่ล้อมรอบพระปราสาทณที่ห่างไกล สร้างประตูใหญ่ซึ่งต้องใช้คนเปิดถึงร้อยคน เสียงเปิดประตูนั้นดังกังวานถ้องไปทุกหนทุกแห่ง แล้วทรงสร้างกำแพงและประตูชั้นอีกสองชั้น รวมเป็นสามด้วยกัน ลงสลักมั่นอันกุญแจและมีคนเฝ้าแข็งแรง พระบิดาสั่งแก่ยามว่า "อย่าให้ใครเข้าออกเป็นอันขาด แม้แต่ลูกเราก็มิได้ หากละเมิดคำสั่งโทษเจ้าถึงตาย"

เล่มที่ ๓ เสียงครวญของสายพิณ

ภายในมหาปราสาทแห่งความรักของพระศิทธัตถนั้น เต็มไปด้วยความสงบสุขและรื่นรมย์ พระพุทธองค์ของเราไม่เคยรู้จักความทุกข์ เรื่องเดือดร้อนอันใดก็ไม่เคยได้ยิน เพราะพระบิดาตรัสสั่งไว้อย่างเข้มงวดหนักหนา ว่า อย่าให้

ผู้ใดเอ่ยถึงสิ่งที่เกิดขึ้นนอกกำแพงปราสาทนี้เลยเป็นอันขาด แม้กระนั้นก็มีหลายครั้งที่พระบรมโอรสบรรทมหลับ แล้วทรงสุบินว่า ได้เสด็จออกไปนอกปราสาท ทอดพระเนตรเห็นโลกอันกว้างใหญ่ บ่อยครั้งที่พระองค์ทรงสดุ้งพระวาตื่น ออกโอษฐ์อุทานว่า "โลกของฉัน โลก—ฉันได้เห็น ได้ยินและได้รู้ทั้งหมด ฉันมาในโลกนี้แล้ว" และเมื่อนั้นพระนางยโสธราทรงกำลังปรนนิบัติพัดวีอยู่ ก็จะประหวั่นจิตต์หวาดพระทัยและทูลถามว่าประชวรเป็นอะไรไปหรือ พระสิทธัตถ์ก็จะทรงรู้สึกองค์และทรงปลอบโยน พระชายาให้หายตระหนกตื่นพระพักตรของพระองค์ซีดสลด น้ำพระเนตรไหลคลอพระนัยนา แต่ก็ทรงฝืนยิ้มและรับสั่งให้นางนาฏกาดีดสีพิณขอถวาย ผู้อื่นได้สดับเสียงซอนั้นก็ชื่นจิตต์เหมือนได้ยินเสียงคนสรวลระเริงใจ แต่องค์พระโอรสนั้นทรงแว่วว่า เสียงซอครวญสะอื้นให้รำพรรณ ว่า

"เรานี่คือเสียงลมพาย ซึ่งพัดไปด้วยความโหยหา
ความสงบแห่งดวงจิตต์ แต่ก็หามีเวลาสงบลงได้ไม่ ชีวิต
ของมนุษย์ก็เช่นเดียวกับลม ความสงบไม่มี จึงมีแต่ความ

ศรวณครำ ไหยหาและสอันให้

เรามาจากไหน ไปที่ใด เกิดจากหนอ่งใด ไม่เคย

ทราบ เราก็เหมือนท่าน เราเปนเพียงที่ว่าง ไม่มีอะไรยิน

ยง เรามีแต่ความทุกข์ไม่รู้จักหาย

แต่พระองค์มีความสุขสำราญไม่รู้จักหมด แต่ความ

รักนั้นก็จะหมดลงสักวันหนึ่ง เพราะชีวิตก็เหมือนกันกับ

สายลม ไม่มีความยืนยงคงอยู่ตลอดไป

พระโอรสแห่งมายา จงทราบเถิด ในโลกนี้เต็มไป

ด้วยความทุกข์แสนสาหัส เราได้ท่องเที่ยวไปรอบโลก ได้

เห็นความทุกข์หลายอย่างต่าง ๆ กัน

ชีวิตมีแต่ความว่างเปล่า เราจะไขว่คว้าอะไรมาได

เปนของเราได้หรือ เราจะคว้าเมฆมาไว้ในหัตถ์ละห้าม

ห้วงน้ำมิให้ไหลรินได้หรือ

โอ้–พระโอรสทรงดื่นเถิด อย่าบรรทมหลับอยู่เลย

โลกกำลังเศร้านัก โลกกำลังจะจม โลกกำลังรอคอยพระ

องค์อยู่

ขอพระทรงดื่นขึ้นและทรงช่วย มนุษย์ให้พ้นทุกเถิด

ฯงละเอียดซึ่งอำนาจจักพรรดิในประเทศ
เราคือลมซึ่งพัดไปรอบโลก และเรามาครอญคราง
ณ สาเขตที่รัญน์ ก็เพื่อหวังจะให้พระผู้หลับอยู่และไม่รู้
จักได้รู้จักโลก เราหวังจะให้พระรู้ว่ากษณะนี้พระองค์ได้
เล่นแต่เงาความเท่านั้น"

นับแต่นั้นมาพระหฤทัยของพระบรม โอรสก็มิอาจตั้ง
อยู่ในความรื่นเริง ดังแต่ก่อนได้ เสียงซอก็กลายเปนลม
คราง หางระบำและการห้อนทั้งหลายล้วนแต่ทำให้เกิด
ความเหนื่อยหน่าย พระองค์กลับส่นพระทัยในนิยายต่าง ๆ
ซึ่งนางกำนัลนำมาเล่าถวาย ในคราวหยุดพักจากการฟ้อน
รำ นางนั้นเล่าถึงสิ่งประหลาดต่าง ๆ เล่าถึงบุคคลผู้มีผิว
ขาว เล่าถึงดวงตะวันอันตกจมลงในมหาสมุทรในยาม
สนธยา พระทรงฟังแล้วก็ซักถามไม่ได้หยุด โลกของ
เรานั้นใหญ่กว้างนักหรือ มนุษย์ผู้อื่นก็เหมือนเรานั้นยังมี
อีกหรือ ถ้าเรารู้จักเขา เราจะช่วยเขาได้ไหม พระ
อาทิตย์นั้นจากขอบฟ้าในเวลาเช้า และไปตกลงใน
มหาสมุทรยามอัสดงค์ เราจะเปนเหมือนพระอาทิตย์ ไป

อยู่บนท้องฟ้า ดูแล้วคนให้ทั่วได้หรือ พระสิทธัตถรัชกุ
พระองค์ว่าทรงกลัดกลุ้มพระทัยเหมือนจะประชวรไข้อยู่
แล้วตรัสถามเขาถึงเรื่องม้ากาฬสิทธิอันเหาะได้วิ่งเร็วของ
เทวดาว่ามีจริงหรือ พระองค์ทรงปรารถนาม้านั้น เพื่อจะ
ได้ขับขี่ไปดูโลกอันกว้างใหญ่ ทรงปรารถนาปีกของนกอิน
ทรีย์อันจะพาพระองค์เหาะหยาน ถึงออกไปยืนบนยอดเขา
หิมาลัยอันสูงสุด แล้วมองดูว่าภายนอกพระทวารประสาท
นั้นมีอะไรอยู่บ้าง

มีผู้ดวงตะเมิดพระบรมราชโองการพระบิดาเป็นคน
แรกกราบทูลว่า ภายนอกนั้นมีเรือกสวนไร่นา ป่าร้าง
และมีโบสถ์ มีพระมหานครอันกว้างใหญ่ของพระเจ้าพิม
พิสาร และในโลกนี้มีมนุษย์หลายอย่างต่าง ๆ กันหลาย
สิบโกฏิเหลือจะพรรณาได้

พระโอรสรับสั่งว่า "ดีแล้ว ไปบอกฉันนะผู้สารถี
ให้เทียมรถของเราไว้พรุ่งนี้จะออกไปดูอะไรที่ไกล ๆ ออก
ไป"

พระเจ้าสิริสุทโธทนะ ได้ทรงสดับอำมาตย์ทูลความ

ปรารภมาของพระโอรสก็ทรงว้าวุ่นพระทัยยิ่งนัก พระ-
องค์ทรงดำริห์ว่า ถึงเวลาแล้วที่พระโอรสจะได้ทรง
รู้จักโลก แต่อีกพระทัยหนึ่งก็เกรงพระทัยว่าจะไปทอด
พระเนตร เห็นความสกปรกและสิ่งโทรมน่าพระทัยเข้า จึง
ทรงสั่งให้ป่าวประกาศราษฎรทุกคนว่า พระโอรสจะเสด็จ
เลียบพระนคร ให้ตกแต่งบ้านเรือนให้งามตา เอาบุบผา
นานาพรรณ มาแต่งซุ้ม ประดู่สิ่งที่จะทำ ให้ หดหู่ใจให้เก็บ
ซ่อนเสียจนสิ้น ในวันนั้นคนแก่ชราร่างร้ายคนเจ็บคนตาย
คนพิการง่อยเปลี้ยเสียขา อย่าปรากฏให้เห็นแม้กระทั่งการ
เผาศพซึ่งจำเป็นก็ของดไว้ ก่อนให้วันนั้นล่วงไป แล้วจึงทำ
ด้วยเหตุนี้ เมื่อพระโอรสเสด็จทอดพระเนตรพระ-
นครก็ทรงเห็นแต่สิ่งล้วนงามตา ชาวเมืองหญิงชายเด็กเด็ก
แต่งกายอย่างดีที่สุดมาหมอบเฝ้าราย เรียงรายร่อคอยที่แล
คารวะ ต่างยิ้มสรวลสันดเบิกบานประหนึ่งว่าโลกนี้หาเคยมี
คำว่าทุกข์ไม่ พระสิทธัตถทรงพอพระทัยยิ่ง ตรัสว่า
" โลกของเรานี้งามจริงหนอ คนทั้งหลายก็ใจดี หน่อม
สาวเหล่านี้ก็ล้วนขยันในการงาน เขาช่างใจดีจริงหนอ ดูสิ

ฉันยังไม่ทันทำอะไรให้เขาเลย เขาก็มาเอาใจใส่ในฉัน เด็กๆ
เหล่านี้รักฉัน เขาคงจะรู้ว่าฉันรักเขาเป็นแน่ เขารู้ได้
อย่างไรหนอ ดีจริงประหลาดจริง บ้านเมืองของเราน่าอยู่
มีแต่คนยิ้มแย้มแจ่มใส ฉันนะ ขับรถออกนอกประตูเมือง
ดี โอกนี่งามดีชวนให้ดู เราอยากเห็นทั้งหมด

พอรถทรงเจ้าชายหนุ่มผ่านไป ฝูงชน โห่ร้องด้วย
ความยินดี บ้างเอาดอกไม้พวงมาลามาถวาย บ้างก็เข้าไป
จุบตีนำวัว เอาขนมและถั่วไปให้วัวกิน ต่างคนมีความ
ยินดีทั่วหน้าที่ได้เห็นเจ้านายของตน

ท่ามกลางความสวยงาม และความโห่ร้องยินดีนั้น
เอง ชายชราร่างเล็กคนหนึ่งคลานงุ่มง่ามออกมาจากกระ
ต๊อบอันมีหลังคาโหว่และฝาทะลุของแก ร่างกายชายนั้น
แสนจะสกปรก เครื่องนุ่งห่มสีซีดและเปื่อยขาด แต่พัน
กายก็เกือบจะมิมิด หลังงอคุมจวนจะพับเป็นสองอยู่แล้ว
เพราะต้องแบกภาระมานาน เนื้อหนังตากระ ถูกแดดเผาดำ
เกรียมเหี่ยวย่นติดกระดูก จะหาเนื้อแต่สักน้อยก็แสนยาก
ขอบตาแดงช้ำด้วยสิ่งน้ำตาอันเกาะเป็นคราบ มานาน หนัก

หมา ถูกตามัวเปนน้ำข้าวเมื่อล้าปากก็ไม่มีฟัน ขากรรไกร
สั้นอยู่งันงกประดุจเปนใช้สันนิบาต แกถือไม้เท้าตัวสั่นรัว
เดินหลังโค้งโก้งมาถึงกระบวนคนซึ่งยืนอยู่ หอบหายใจ
ซักๆพลางร้องครางว่า "ใต้โปรดส่งสารคนยากจนเถิด
หิวจะตายอยู่แล้ว" คนยืนอยู่ข้างๆเห็นแกอะกมาก็ดกใจ
พากันฉุดแขังขาลากแขนให้แกออกไปเสีย พลางบอกว่า"นั่น
เจ้านายเห็นไหม กลับไป กลับไปรังของแก"

พระโอรสหันมาทอดพระเนตรเห็นเข้าก็ตกพระทัย ทรง
พิศวงยิ่งนักด้วยไม่เคยทรงเห็นคนแก่ชราอย่างน มาแต่ก่อน
ทรงถามนายสารถีว่า "ฉันนะ นั่นตัวอะไรน่ะ ดูๆก็คล้ายคน
แต่ทำไมหลังงอโค้ง ตัวสั่นลำบากดังนั้น น่าสงสารเหลือ
เกินเขาไม่มีอาหารกินหรือ กระดูกจึงได้โปนออกมาดังนั้น
ทำไมเขาจึงร้องว่าเขาได้ตาย มนแปลว่าอะไร" ฉันนะจง
บอกให้เขาเข้ามาเถิด"

นายฉันนะสารถีผู้มีใจซื่อ ทูลตามความเปนจริงว่า
"พระทูลกระหม่อมเจ้าข้า นี่คือคนเหมือนกัน และเมื่อแปด
สิบปีก่อน เขายังแข็งแรงว่องไวสวยงามอยู่ นัยตาก็ใส

แจ่วดี ควงประทีปซึ่งเคยดุกใสในครั้งหนึ่งนั้น บัดนี้ถ้ามัน
ได้หมดเสียแล้ว ไส้ก็ไหม้ดำ ควงชีวิตของเขายังเหลืออยู่
น้อยหนึ่ง ไม่ช้าก็จะดับไปพระเจ้าข้า"

พระโอรสรับสั่งถามว่า "ฉันนะ คนเราต้องเป็นดังนี้
ทุกคนหรือ"

"เมื่ออายุล่วงนานไปก็เป็นดังนี้ทุกคนพระเจ้าข้า"

"ฉันก็เหมือนกันหรือฉันนะ ถ้าโสธราอยู่ถึงแปด
สิบปีก็เป็นดังนี้หรือ ชาลินีคุงคาโคตมีหัสดาน้อยและใครๆ
ก็เป็นดังนี้หรือฉันนะ"

"พระเจ้าข้า เช่นนั้น" นายสารถีทูลสนองพระวาจา
พระโอรสรับสั่งว่า "กลับรถเถอะ ฉันนะ พาฉันไปสู่บ้าน
เราได้เห็นสิ่งซึ่งเราไม่เคยคิดเลยว่าจะมีอยู่"

พระโพธิสัตว์ มีพระพักตร์อันชื่นเบิก พระทัยเศร้า
หมอง และหดหู่รีบเสด็จเข้าวัง แล้วนั่งขรึม ไม่แย้มสรวล
และไม่เสวยกระยาหาร ไม่เหลียวดูเหล่านางรำที่รับพัดน
บำเรอให้เป็นที่สำราญหฤทัย ยโสธราเทวีเห็นพระสวามี
หม่นหมองและไม่เอื้อนโอษฐแต่ประการใด ก็หวาดหวั่น

พระทัยนักจึงตรงไปว่าพระองค์ ไม่พอพระทัยในการปรนนิบัติของพระนาง จึงกรรแสงให้แล้วทูลถามว่า พระนางได้ทรงกระทำอันใดไม่เป็นที่พอพระทัยหรือ

พระสิทธัตถปฏิญญาว่า ที่พระองค์เศร้าเช่นนี้ หาใช่เพราะนางไม่ หากเพราะทรงดำริถึงว่า ความสุขทั้งหลายนี้ที่แท้คือความทุกข์หนัก เพราะมันไม่อยู่ยืนนาน เวลาย่อมเข้ามาแทรกแซง ทำลายล้างสวยงามให้หมดสิ้นไป ร่างกายจะเต็มไปด้วยเส้นเอ็นระเกะระกะ หลังงอโค้ง และเนื้อหนังเหี่ยวย่น เมื่อครองถึงสิ่งนี้ พระองค์มิอาจเป็นสุขอยู่ได้

ในคืนวันนั้น พระมหามายาทรงสุบินถึงสิ่งน่าหวาดหวั่นและซึ่งเข้าพระทัยไม่ได้อยู่เจ็ดประการ อันแรกซึ่งสุบินเห็น คือ ช้างใหญ่ของพระอินทร์ถูกลมพัดขาดงับ และปลิวไปตกยังพุ่มดอกไม้ทันใดนั้นมีเงาเข้ามาหยิบเอาช้างขาวออกไป อันที่สองเห็นช้างสารใหญ่งาขาวสิบเชือกเดินสะเทือนเลื่อนลั่นมาจากทิศทักษิณ พระโพธิสัตว์ประทับมาบนคชสารใหญ่ตัวนำ และมีฝูงช้างเดินตามมาเป็นแถว อัน

ที่สามทรงเห็นราชรถเพลาคก ลากด้วยม้าวิเศษสี่คัว และ
พระโอรสประทับอยู่ในรถนั้น อันที่สมจักรทองหมุนวนมา
แต่ไกล ก็กงฝั่งเพชรพลอยสุกใส มีอักษรจารึกในดุม
กงของล้อ และเวลาที่หมุนไป ก็มองดูโชติช่วงประดุจ
แสงเพลิง เสียงดนตรีเสนาะกังวานออกจากคำจารึกนั้น อัน
ที่ห้า คือกลองใหญ่มหึมาวางอยู่ระหว่างเมืองและขุนเขา
ต่าง ๆ พระโอรสถือตุ้มเหล็กใหญ่เสด็จมาตีกลอง เสียง
สนั่นก้องไปทั่วทศทิศ อันที่หกเปนหอสูง โดดขึ้นไปถึงฟ้า
พระสิทธัตถยืนอยู่บนหอ ส่องหัตถ์โปรยแก้วมณีนพรัตน
ลงมาดังสายฝน ให้แก่ปวงชนทั่วโลก ซึ่งเบียดเสียดกัน
เข้ามาเก็บแก้วมณี อันที่เจ็ด คือเสียงคนร้องโอดครวญ
แล้วมีคนหกคนเดินร้องให้ออกไป

พระเจ้าสิริสุทโธทนะทรงให้บรรดาโหราจารย์ทำนาย
พระสุบิน แต่หามีใครอาจทายถูกไม่ พอดีมีผู้เฒ่าคน
หนึ่งแต่งกายอย่างฤาษีมาจากไหนไม่ปรากฏรับอาสาทำนาย
พระสุบินถวาย ผู้ชรากราบทูลพระราชาว่า พระสุบินนี้ดี
ยิ่งนักสิ่งที่เห็นทั้งเจ็ดอย่างนั้นแหละ คือ ความ บีติใหญ่ยิ่ง ๗

ประการด้วยกัน อันที่หนึ่ง ธงพระอินทร์ชาดยับนั้นหมาย
ความว่า ความเชื่อถืออย่างเก่าจะหมดไป อันที่สองช้าง
สารสิบนั้นหมายถึงทศพลญาณของพระบรมศาสดา อันที่
สามม้า ๔ ซึ่งเทียมราชรถนั้นหมาย ว่า จตุราริยสัจจ์ซึ่งจะ
นำพระโอรสให้พ้นความเศร้าหมองแลสงสัยทั้งปวง อัน
ที่สี่ ล้อหมุนคือพระธรรมจักรอันล้ำเลิศ และอันที่ห้า
กลองใหญ่ซึ่งพระโอรสทรงตีหมายความว่า คำสอนของ
พระองค์จะท้อนไปทั่วทั้งโลกสาม อันที่หกรัตน มีคำถาม
พระโอรสทรงโปรยปรายประทานปวงชนนั้น คือพระธรรม
อันล้ำเลิศซึ่งไม่เคยมีมาแต่ก่อน และเป็นที่ต้องประสงค์
ของมนุษย์ และเทพยดาทั้งหลาย อันสุดท้าย หกคนที่ร้อง
ไห้นั้น คืออาจารย์ของพระโอรสผู้ยิ่งกว่าตนเอง ผู้ชรานั้น
ทำนายถวายเดวก็กราบบังคมลาหายไป พระเจ้าสิริสุท-
โธทนะให้อำมาตย์ไปตาม เพื่อพระราชทานรางวัล แต่หา
ตามพบไม่ เขากลับมากราบทูลว่า เมื่อไปถึงที่เทวาลัยซึ่ง
ฤาษีนั้นอยู่ได้พบเต่นกเค้าเมฆบินจากแท่นบูชาเท่านั้นเอง

พระเจ้าสิริสุทโธทนะได้ทรงสดับคำทำนายยิ่งทวี —

ความหวาดหวั่นว่า พระโอรสจะเสด็จออกทรงผนวชเพื่อแสวงหาธรรมเสีย จึงรับสั่งให้เพิ่มจำนวนทหารยามประตูขึ้นอีก การดแต่ให้เข้มงวดกวดขันยิ่งขึ้น

แต่ อนิจจา พระองค์จะทรงห้ามดวงตวันมิให้ส่องแสงห้ามได้หรือ ?

พระโอรสหนุ่ม ขอพระราชทานอนุญาต เสด็จเลียบพระนครอีกครั้งหนึ่ง และคราวนี้ขอเสด็จอย่างเงียบๆปลอมพระองค์อย่างชนสามัญออกไป และ ขออย่าให้ราษฎรรู้ตัวก่อน เพราะทรงปรารถนาจะเห็นภาวะที่แท้จริงของราษฎร ทูลพระบิดาว่า “กลับมาคราวนี้ หม่อมฉันจะไม่ทูลขออีกต่อไป เพราะได้เห็นทุกอย่างสิ้นแล้วถ้าได้เห็นว่าคนเป็นสุขทั้งหมด ก็จะสบายใจ แต่ถ้าได้เห็นคนเป็นทุกข์หม่อมฉันก็คงได้ความฉลาดขึ้นบ้าง”

พระบิดาไม่อาจขัดพระทัยพระโอรส จำต้องพระราชทานอนุญาต

ดังนั้น ในวันรุ่งขึ้น โดยพระบรมราชโองการทหารยามต้องเปิดประตูให้พ่อค้าคนหนึ่งและเสมียนออกไป พระ

สิทธัตถกับนายฉันนะนั่นเอง

อันสภาพของชาวเมืองกบิลพัศดุ์ ซึ่งพระสิทธัตถะทอดพระเนตรเห็นในครั้งนี้ ก็เป็นไปดังที่มันเป็นอยู่แต่เดิมปราศจากการตบแต่งเพื่อลวงแต่อย่างใด

ตามถนนเซ็งแซ่ไปด้วยศัพท์สำเนียงต่าง ๆ พ่อค้านั่งขัดสมาธิริมทาง ร้องขายเครื่องเทศและเสื้อผ้าอันมีผู้ซื้อก็ยืนต่อราคา เกี่ยงกันทะเลาะกันวุ่นวาย รถบดหีนวิ่งมา และเสียงร้องตะโกนให้หลีกทาง คนหามแคร่เดินร้องเพลงมาสบายใจ มองไปอีกทางหนึ่งก็เห็นร้านขำขายของต่างๆ แมลงวันตอมอยู่วุ่น หญิงหนึ่งทูนไหน้ำเดินมาท่าทางทมัดแมง มือหนึ่งอุ้มเด็กอ่อนตาดำ ๆ ช่างทอผ้าก็ชักเส้นด้ายกระตุกกระสวย ช่างทำเกราะเอาฆ้อนตีแผ่แผ่นเหล็กออกไปให้บาง บ้างก็เอาหอกดาบชุบเข้าไปในเตาไฟแดงฉาน ไอร้อนพุ่งมาปะทะ สุนัขวิ่งมาดอม ๆ มอง ๆ หาอาหาร ทหารเดินผ่านไป เสียงดาบกระทบผักดังกรุ๋ง ๆ พราหมณ์เดินหลีกเข้าไพร่ศูทรไปอย่างลือตน หมองูนั่งเป่าปี่เสียงแหบโหย งูตัวใหญ่ตาลุกแผ่พังพานร่าน่าสพึง

ตลัว เจ้าสาวแต่งกายสังงามนั่งคลุมหน้ามาในรถวิวาห์ หญิง
หนึ่งถือเครื่องสักการะเข้าไปในเทวาลัย เพื่อขอบุตรจาก
เทพเจ้า พระโอรสทรงเพลินไปในการหอดพระเนตรสิ่ง
เหล่านี้ ด้วยไม่เคยเห็นมาแต่ก่อน

ทันใดนั้นเอง พระองค์ได้ยินเสียงคราง ข้างถนนว่า
"ช่วยด้วย ช่วยด้วย จะตายก่อนถึงเรือนอยู่แล้ว" คนเจ็บ
เปนคาพโรคคนหนึ่งนอนจมฝุ่นอยู่ ร่างกายเต็มไปด้วย
ฝีแดง เหงื่อเม็ดใหญ่เต็มหน้าผาก บิดตัวเครียด ๆ ชักไป
มาปากบุดเบี้ยวนัยตาเหลือกถลนมองดูน่าเวทนา เขาพยา-
ยามลุกขึ้นยืน แต่ก็โงนเงนล้มคว่ำลงไปอีก ปากร้อง
โอย โอย ด้วยความเจ็บปวด

พระบรมโอรสทรงผละจากนายสารถี วิ่งเข้าไปประ
คองไว้ทันที พระหัตถ์ลูบร่างกายคนเจ็บเบา ๆ ด้วยความ
เวทนาทรงองค์ลงนั่ง แล้วยกศีรษะคนเจ็บวางลงบนพระชงค์
ปลอบโยนแล้วตรัสถามด้วยปรานีว่า "ภราดร เจ้าเปน
อะไรไปหรือ ?" เมื่อไม่ได้คำตอบ ก็ตรัสถามมหาดเล็กว่า
"ฉันนะ คนผู้น่าสงสารนี้เปนอะไร ?"

นายฉันนะทูลสนองว่า "พระยุพราชพระเจ้าข้า คนน
เขาเจ็บเป็นกาฬโรคแต่ก่อนเขาก็แข็งแรงอยู่ เดือดบริ
สุทธิ์อย่างคนทั้งหลาย แต่บัดนี้โรคร้ายกินเขาแล้ว หัวใจ
เขาเพลียไป เต้นชาและไม่เป็นจังหวะ เส้นประสาทของเขา
ก็ตึงเครียดเจียนจะขาด ดูทอดพระเนตรเขาซิพระเจ้าข้าเขา
ชักใหญ่ ตาแดงดังไฟหายใจแรง ประเดี๋ยวเถิด ประเดี๋ยว
กาฬโรคทำลายเขาหมด เขาต้องตายอย่างทุเรศ ทรงวาง
เขาเสียเถิดพระองค์ไม่ติดอกโรคอาจติดต่อถึงพระองค์ได้"

พระยุพราชหนุ่มหาอาจทอดทิ้งเขาได้ไม่ ทรงฉุบคิด
เขาต่อไป แล้วรับสั่งว่า "ฉันนะ คนอื่นก็เป็นอย่างนี้ได้
เหมือนกันหรือ ?"

"พุทโธ่ ได้ซิพระเจ้าข้า โรคร้ายมีหลายอย่าง กลาก
เกลื้อน เหน็บชา อำมพาต สันนิบาต อหิวาต์ พยาธิ และ
อื่นๆ อีกสัตว์ทั้งหลายต้องเจ็บตามยถากรรมของตน

"โรคมันสู่คนอย่างไรฉันนะ มันไม่มีตัวไม่ใช่หรือ?"

"มันมาเหมือนงูพิษพระเจ้าข้า มาเงียบๆ มาเร็ว
เหมือนอสุนีบาต บางคนมันก็ทำลาย บางคนมันก็เว้น"

"ถ้าอย่างนั้นมนุษย์ก็อยู่ด้วยความกลัว เวลาจะนอนใจเขาสั่นระริกหลับไม่สบายเลย เพราะว่าเขากลัวความเจ็บไข้ เจ็บแล้วก็พิการ และก่อย่างนั้นหรือฉันนะ?"

"พระเจ้าข้า ดังนั้น"

"เมื่อเจ็บนานๆและเมื่อชราลงมากๆแล้ว เขาเป็นอย่างไรในที่สุด"

"ตาย พระเจ้าข้า คนเราต้องตายทุกคน นั่นอย่างไรเล่าคนตาย ทอดพระเนตรดีพระเจ้าข้า"

บุคคลหมู่หนึ่งเดินคร่ำครวญสะอื้น ไห้มาสู่ริมแม่น้ำ คนหนึ่งถืออ่างดินใส่ถ่านสุกแดงแกว่งนำหน้ามา ถัดไปก็ญาติโกนผมแสดงความทุกข์ ผ้าพันศีรษะ-ไม่มีปากเขาร้อง "รามะ-โอ รามะจุ่งโปรด" ถ้าจากนั้นก็มีคนหามแคร่ไม้ไผ่ ภายในมีผ้าซากศพแข็งผอมแห้ง ขาเหยียดตึง ศีรษะข้างกลวง ซี่โครงขึ้นเป็นอันๆ ยิงพันแหงกายนั้นชะโดมด้วยขมันและเหงื่อง เขานำไปยังจิตกาธารริมลำธาร แล้วก็จุดไฟขึ้นเผาหนังแห้งเกราะ ไหม้เร็ว กระดูกแตก ควันขึ้นโขมง ไฟกระหึ่มคราง แล้วค่อยๆมอดดง ร่างกายหาย

ไปแล้ว เหลือแค่กระดูกชิ้นเล็กน้อยเป็นสีขาวอยู่ ในถ้ำสีแดง—อนิจจา

เจ้าชายหนุ่มตรัสว่า "นี่หรือที่สุดของคนทั้งหลาย"

"พระเจ้าข้าแหละคนเราซึ่งเดินไปมานี้ พอตายแล้วซากเขาก็ไร้ค่าเขาไม่มีความรู้สึก ไม่รู้จักเจ็บ จักทุกข์ ไม่รู้จักสนุกสงาย อัตคัดเผาไหม้เขาก็ไม่รู้เขาไม่ได้ยิน ไม่ได้เห็นต่อไป คนร้องไห้เขาก็ไม่รู้ สัตว์โลกทุกคนไม่อยู่ยั่งยืนได้เขาต้องเป็นดังนี้ เขาต้องตายด้วยอาการต่างๆ กัน คนผู้ใหญ่ ผู้น้อยแม้กระทั่งสัตว์ก็เหมือนกันหมด นี่แหละคือสภาพของสัตว์โลก การหมุนเวียนของสัตว์โลกเป็นดังนี้ พระเจ้าข้า"

พระศิทธัตถได้สดับ ก็น้ำพระเนตรไหล สอื้นไห้ด้วยความสงสารเหล่ามนุษย์ ทรงแหงนดูอากาศ และกลับทอดพระเนตรดูปฐพ แต่ทรงทายุดงนกหลายครั้ง พระทัยครุ่นคำนึงถึงแต่ความทุกข์ของโลก "โอ้โลกนี้หนอเศร้านัก เพื่อนมนุษย์ของเราจักต้องพบโรคาพยาธิ ต้องแก่ ต้องตาย ความสุขไม่อยู่ยืนนาน แม้ความรักก็ต้องจบสิ้นด้วยมาจุ

ภัยเป็นที่สุด และเมื่อตายแล้วก็เกิดใหม่ รับทุกข์ต่อไปไม่รู้จักจบสิ้น ที่เราหลงระเริงอยู่นี้ก็เป็นความสุขปลอมทั้งสิ้น ความสุขของเราเองก็เช่นนั้น แต่ก่อนนี้เราไม่รู้เลย ไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยินสิ่งเหล่านี้ ชีวิตสุขของเราจะเปรียบก็ไม่ผิดกระแสร์น้ำ ไม่ไหลผ่านฉะเพาะสวนบุบผา ชาติและบ้านเรือนเท่านั้น มันจะต้องผ่านโขดหินโคลนตม และก็ไปสุดลงที่ห้วงมหรรณพ ม่านที่เคยบังตาอยู่ก็จะเผยให้เห็นความทุกข์ เราเองก็ไม่ผิดอะไรกับเขาเหล่านั้น ที่อ้อนวอนให้พระเจ้าช่วยทุกข์ แต่ก็หาได้รับความช่วยไม่บางทีเทพเจ้าจะทรงต้อง การความช่วยเหลือ ด้วยกระมัง เพราะเมื่อคนร้องไห้นั้น ท้าวเธอไม่ทรงช่วยเหลือก็อว่าเธอจะทรงมีอำนาจน้อย พระพรหมทำไมจึงสร้างโลกให้ลำบากดังนี้จำเป็นเหลือเกินที่จะต้องมีผู้ช่วยเหลือคนทุกข์ยาก ทั้งหลาย ถ้าฉันช่วยได้ ฉันจะไม่ให้ใครต้องร้องไห้เลย

ฉันนะ พาเรากลับบ้านเถิด เราได้เห็นหมดแล้ว เอ็นดูช่วยพาเรากลับบ้านด้วย

พระราชบิดาได้สดับความ ไม่สบาย พระทัยของ พระ

โอรส ก็เร่งสั่งให้นายยามกวดขันเรื่องคนเข้าออกกว่าแต่ก่อน ๆ ๑ หย่อนได้ก็เมื่อครบเจ็ดวันหลังจากทรงสุบินแล้ว

เล่มที่ ๔ จันทร์เพ็ญในจิตรมาส

ในที่สุดวันกำหนดที่พระผู้มีพระภาคเจ้า จะ ทรง ๑ละโลก์ย์สุขและอำนาจอันใหญ่หลวงไป บำเพ็ญญาณ เพื่อ จะหาทางดับทุกข์ และแสวงสุขอันไม่มีที่สิ้นสุดก็มาถึง

วันนั้นเป็นวันขึ้นสิบห้าค่ำ เดือนเมษายน พระจันทร์เต็มดวงสว่าง ส่องแสงอันสุขสกาวเป็นนวลใยถึงจับต้นมะม่วง ซึ่งมีดอกเป็นพวงสุกหอม ดอกอโสกเริ่มบานส่งกลิ่นหอมหวลไปทั่วทั้งพระนคร ลมพัดเฉื่อย ๆ ลงมาจากยอดเขาหิมาลัย แสงนวลใยของดวงจันทร์กระจ่างจับโลกดูแจ่มใส สรรพสำเนียงใด ๆ ก็เงียบสงัด แว่วแต่เสียงจิ้งหรีดและเรไรกรีดร้องระงมไปทั่วนามหญ้า นาน ๆ จึงจะได้ยินเสียงทหารยามตีกลอง และร้องรานเวลาเปลี่ยนเวร มันเป็นเวลาอันเงียบสงัดและเป็นสุข

แต่ในคืนวันนั้นเอง พระนางยโสธราผู้ยอดรักของ

พระบรมโอรสหาอาจบรรทมหลับสนิทไม่ พระเทวีหวาด
ผวาสดุ้งตื่นทั้งองค์ แล้วกรรแสงให้ จับพระหัตถ์พระ
สวามีมาจุบถึงสามครั้ง ด้วยพระอาการหวาดระหวั่น พระ
สิทธัตถราชบรรทมซักถามว่ากรรแสงด้วยเรื่องอะไรกัน พระ
นางเล่าถวายว่า พอหลับเนตรลงก็ทรงเห็นสามสิ่งน่าสพึง
กลัว เมื่อหลับเนตรครั้งแรกทรงเห็นโคเผือกผู้ขาวผ่องตัว
หนึ่ง กายกำยำสมเปนจ่าฝูง ที่หน้าโคนั้นมีแก้วมณีเม็ด
ใหญ่ซึ่งตกลงมาจากฟ้ามาติดอยู่ รัศมีดวงมณีนั้น
โชติช่วงชัชวาลยิ่งนัก วัวผู้เดินอย่างแช่มช้อยออกพระทวาร
ไป หามีใครขัดขวางไว้ไม่ทั้ง ๆ ที่มีเสียงร้องดังมาจาก
เบื้องบนว่า “ถ้าปล่อยโคออกไปแล้วความรุ่งเรืองพระ
นครจะหมดไปด้วย” พระนางทรงร้องสั่งให้คนปิดพระทวาร
ไว้มั่น และพระองค์ก็ทรงกอดคอโคนั้นแล้ว แต่โคพยศ
เสียงร้องก้องกังวาล แล้วเผ่นทยานออกนอกประตูไป พระ
นางก็ทรงสดุ้งผวาขึ้น

ครั้นระงับหลับพระเนตรลงใหม่ก็ทรงสุบินเห็นเทพ—
เจ้าสององค์เสด็จลงมาจากฟ้ามาสู่พระนครนี้ ในขณะ

เดียวกัน ของชั้นหน้ารถทรงอินทราธิราชก็หักสบั้นแล้วมีของ
ใหม่ขึ้นปลิวสบัดแทน ของนั้นมีรัศมีสีแดงสดใส มีอักษร
เงินบั๊กไว้ เมื่อใครอ่านเข้าก็มีความยินดียิ่ง ลมพัดมาเฉื่อยๆ
คลี่ธงออกให้คนได้เห็นดังหนังสือ แล้วบันดาลมีดอกไม้สี
ต่าง ๆ โปรยปรายลงมาดังสายฝน อันพรรณบุบผาชนิดนี้
ในพระอุทธยานหามีไม่

พระสวามีตรัสว่า "ฝันอย่างนี้ดีแล้วนี่"

แต่พระนางทรงเล่าต่อไปว่า "ยังมีอีกเพระ ในตอน
ท้ายของฝัน หม่อมฉันได้ยินเสียงร้องดังสนั่นหวั่นไหวว่า
"จวนถึงเวลาแล้ว เวลากำหนดใกล้เข้ามาแล้ว" หม่อม
ฉันเลยสดุ้งตกใจตื่นขึ้น"

พอหลับไปอีกเปนครั้งที่สาม ก็ทรงสุบินว่า พระ
นางหวาดผวาลุกขึ้นในตอนดึก ลมพระเนตรดูทั้งทุกทิศไม่
เห็นพระสวามี พบแต่เขนยเปล่ากับฉลองพระองค์ทิ้งไว้
พระนางทรงหวั่นหวาดยิ่งนัก และพอขยับองค์ลุกขึ้นนั่ง
สายสังซึ่งพระสวามีประทานให้ก็กลับเปนงูพิษ กำใจขย้อ
บาทหล่นกระจาย สายสังวาลย์ขาดหลุด พุทธชาดิซึ่ง

แซมเกษาอยู่ก็เหี่ยวแห้ง พระวิสูตรขาดหล่น แล้วก็ได้
ยินเสียงโคเผือกร้องมาแต่ไกล จึงกระบือ และอีกครั้งหนึ่ง
มีเสียงร้องว่า "ถึงเวลากำหนดแล้ว"

เล่าจบแล้วพระนางกัณหาให้ทูลถามว่าสุบินนี้
หมายความว่าพระนางจะสิ้นพระชนม์ หรือว่าจะทรงประ-
สพความร้ายแรงยิ่งไปกว่ามัจจุภัย คือการถูกพระภัศดา
ทอดทิ้ง หรือว่าพระสวามีจะถูกทำร้ายถึงพาไปเสีย

พระสิทธัตถทรงพิศดูพักตรเทวี พระเนตรเปี่ยมไป
ด้วยความกรุณาตรัสปลอบพระนางว่า พระองค์ทรงรัก
นางอยู่เสมอ แม้พระสุบินนั้นเป็นนิมิตรบอกถึงมรรคอันจะ
นำไปสู่ความสุขและความปลอดภัยของโลก ก็ขอให้ทรงแน่
พระทัยว่าพระองค์ทรงรักเธออยู่เสมอ พระนางก็ได้ทรง
ทราบแล้วว่าพระองค์ทรงวิตกถึงความทุกข์ของชาวโลกมา
นานแล้ว และใครจะทรงหาหนทางดับทุกข์ให้เขาเหล่าน
พระหทัยของพระองค์หาได้แปรไปรักนางอื่นไม่ หากมีเหตุ
ใดเกิดขึ้น ขอให้นึกถึงโคผู้และธงอันสุดใสนั้นเถิด อัน
ใดที่พระองค์ทรงเสาะแสวงหา เพื่อความสุขของชาวโลก

ทั้งหลายก็จะต้องนำสุขอันสูงสุดมาสู่ พระนางด้วย เหมือนกัน "เธอก็ทราบอยู่แล้วว่า ใจของพี่เป็นอย่างไร พี่รักเธอมากที่สุดเพราะว่าใจของพี่นี้รักสัตว์มีชีวิตทั้งหมดที่เดียว ขอให้หลับเสียเถิด และไม่ต้องสะดุ้งหวาดผวา พี่จะเผ้าดูแลอันตรายให้

ดังนั้น พระนางยโสธราก็บรรทมหลับไปอย่างว่าง่าย หลับไปทั้งๆ ที่น้ำพระเนตรยังอาบพักตรและพระทัยหวาดผวาเพราะทรงสดับเสียงว่า "ถึงเวลาแล้ว ถึงเวลาแล้ว" มิได้ขาดเลย

ในยามนั้น รัชนีเต็มดวง กำลังชันสูงท้องฟ้าปราศจากเมฆหมอก รัชนีส่องแสงกระจ่างจับโลก ดูประดุจกลางวัน และจันทร์เพ็ญในคืนนี้ก็เสมือนจะกล่าวถ้อยทุกว่า "ราตรีนี้เหมาะที่สุดแล้ว พระเจ้าข้า พระองค์เสด็จมาถึงทางแยกแล้ว จะทรงเลือกเอาทางของจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่ เคลื่อนล้อรถไปบนความสมบูรณ์พูนสุข หรือจะทรงเลือกทางทุรกันดารเสด็จโดยองค์เดียวไปโปรดสัตว์ทั้งหลายในโลก" และในเวลาเดียวกันนั้น พระมหาโพธิสัตว์ทรง

สดับเสียงทุลจากที่มืดว่า "ถึงเวลาแล้ว-ถึงเวลาแล้ว" เมื่อทรงยินเสียงนั้น พระบรมโอรสก็ทรงดึงพระเนตรกลับนิ่งอยู่ที่ดวงรัชนีอันแจ่มใสและบริสุทธิ์

จริงหรือ ? เวลาได้มาถึงแล้ว ที่ยโสธราสุบินไปว่าถึงเวลาที่เราจะจากโลกนี้ไปแสวงธรรมมาถึงแล้ว นั้นจริงหรือ เธอได้รู้ล่วงหน้าและอ่านชาตาของเราออกที่จริงก็ถูกของเธอแล้ว เราเกิดมาเพื่อความสุขของผู้อื่น เราไม่เคยต้องการชักดาบ และให้ล้อรถของเราหมุนไปในทะเลเลือดและบนทรากศพเลยเราต้องการเดินไปตามทาง ซึ่งสอาดผ่องแผ้วปราศจากเวร แม้เราจะนอนบนพื้นดิน กินอาหารอันเขาบริจาคให้ และแต่งกายอย่างคนโซก็ตาม เราจะประพฤติตนอย่างนั้น เพราะเราไม่อาจทนดื่มด่ำความสุขอยู่ในวัง แล้วทิ้งผู้อื่นให้ทรมานอยู่ได้ อนิจา เศร้านักโลกเรานี้เศร้านัก ใครเล่าจะช่วยโลกได้ พระเจ้าหรือพระอินทร์พระพรหมหรือ ? เรายังไม่เห็นว่าพระองค์ทรงช่วยใครเลย กองไฟที่เขาก่อขึ้นบูชา และล้อมวอนขอความช่วยเหลือนั้นมีประโยชน์อันใด ควันไฟลอยขึ้นสู่

แล้วก็หายไปในท้องฟ้า มนุษย์ผู้บดบังสรวงยังจะได้พ้น
ทุกข์ พ้นความเจ็บไข้ และพ้นความตายหรือ ? อนิจจา
ใครเล่าจะพ้นความเกิดความตาย ความเวียนอยู่ ใน
วัฏสงสารได้ แม้พระพรหมเอง พระคัมภีร์ยังบอกว่า
เวียนเกิดเวียนตายเหมือนกัน ไม่ผิดอะไรกับมนุษย์ แลไม่
ผิดอะไรกับสัตว์สี่เท้าสองเท้าและเลื้อยคลาน โลกเรานี้
นักเรายังเต็มไปด้วยความไม่รู้ ความหวาดกลัวความมัว
เมาชุมชื่น เราทั้งหลายตกอยู่ในห้วงทุกข์เดียวกันทั้งสิ้น

เราไม่ควรจะนิ่งอยู่ในความเพลิดเพลิน ในเมื่อคน
อื่นเขาต้องทุกข์และอีกประการหนึ่ง เราเองก็หาอาจหลีก
พ้นโลกพยาธิ ความแก่และความตายได้ไม่ เราจะสละเสีย
ซึ่งความสุขนี้ ไปแสวงหาความจริง ค้นความลับซึ่งแฝง
อยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วนำความรู้นั้นมาช่วยชาวโลกทั้ง
หลายให้พ้นทุกข์ดีกว่า อันสมบัติในโลกนี้หายั่งยืนและหา
อาจทำเราให้เป็นสุขได้ตลอดไปไม่

เมื่อทรงรำพึงถึงความทุกข์และความเวียนว่ายอยู่ใน
ห้วงทุกข์ของมนุษย์ทั้งหลายแล้ว พระผู้ทรงสมภพมาเพื่อ

294.3092 102
พ353ฮล พ.32ป94555

ช่วยโลกให้พ้นจากความมืดมนธ์ ถ่เปลี่ยมไปด้วยความรัก
และความสงสารในชาวโลก พระหฤทัยไหวหวั่นประหนึ่งว่า
ความทุกข์ทั้งหลายนั่นเป็นของพระองค์เอง คงส่นพระทัย
ได้ทันทีว่าจะยอมเสียสละอำนาจ และราชสมบัติมิให้สวรรค์
ยอมสละมักระทั่งพระบิดา และพระชายาผู้เป็นที่รักยิ่ง
พระหฤทัย

"ยโสธราเอ๋ยพี่ขอจากไปก่อน ดูกน้องของเราก็เช่น
กันทุกระหม่อมพระบิดาของหม่อมฉัน ยโสธราผู้เป็น
ที่รัก ดูกน้องและชาวเมืองทั้งปวงขอให้ทนความทุกข์ไป
สักหน่อยหนึ่งก่อน ขอลาออกไปเรียนพระธรรม นำแสง
สว่างกลับมาให้ ศราบใดที่ยังไม่พบหนทางอันดับทุกข์ได้
โดยส่นเชิงแล้วจะไม่ขอกลับมาเป็นอันขาด"

แล้วพระสวามีหนุ่มก็โน้มพระองค์ลงจุมพิตยโสธรา
แต่เบาๆ ด้วยเกรงว่าพระนางจะบรรทมตื่นขึ้น เยี่ยมพระ
องค์ออกมาห่างแล้วเพ่งพินิจดูพระชายาอย่างหฤทัยด้วยความ
รักและอาลัยอย่างสุดซึ้ง ถ้อยคำที่ว่าให้นั้นครวญอยู่แต่
ภายในเพราะพระองค์มิอาจเอ่ย โยนส่งออกมาจากใจ ไปกระ

ทบโสตรพระนางได้ ทรงเกรงไปว่าพระวาจาอันเบาที่สุดนน
าะไปสัมผัสส์ประสาทอันหวาดไหวเป็นที่สุดแล้ว และมันจะ
ทำให้พระนางทรงดิ้นรนขัดขวางการเสด็จออกทางผนวช
ของพระองค์เสีย ความรักความอาลัยนั้นสุดกลั้นได้พระองค์
ทรงปล่อยให้น้ำพระเนตรไหลลงอาบพระพักตร์ไม่ขาดสาย
ค่อยๆ ขยับพระองค์ลงจากพระแท่นบรรทม เสด็จเวียน
ประทักษิณสามรอบพระชายาเพื่อกันภัยมิให้มาแผ้วพาดผู้
เป็นทรกชงอยู่หลง แล้วทรงยกพระกรกุมพระอุระ กันมิ
ให้ดวงหทัยอันเต้นนั้นส่งเสียงออกมาให้กระทบโสตรพระ
นาง จรดปลายพระบาทดำเนินไปทางพระทวารโดยเงียบยัง
ไม่ทันออกไปก็ทรงชะงักด้วยหวลอาลัยพระนาง แต่ทรง
หวลไปหวลมาอยู่ดังนั้นถึงสามครั้ง ในที่สุดก็ทรงตัดสิน
พระทัยได้อย่างเด็ดขาด ทรงหยิบพระภูษาขึ้นคลุมพระเศียร
แล้วเบือนพระวิสูตรออกไปทันที โดยไม่เหลียวมองมาทางอง
พระภูษาอีกเลย

เบื้องหน้าพระวิสูตรนั้น เหล่าสนมกำนัลนอน
หลับอยู่ดาดาด มองดูประดุจดอกบัวอันหุบกลีบในเวลา

ฉลางคิษ นางโคตมีและทุงคาฝาแฝดทั้งคู่ผู้นัยตาดำสนิท
ดำดังหลับเนตรพร้อมอยู่เคียงกัน พระมหาโพธิสัตว์เสด็จ
ผ่าน ทอดพระเนตร์เห็นก็ตรัสว่าลาก่อนเธอผู้เป็นที่รัก
เราจะต้องขอลาไปก่อน เพราะถ้าเราไม่ไป เธอจะต้อง
ตายศูนย์หายไปตามธรรมดาโลก แต่ว่าเมื่อตายแล้วไป
ไหนไม่มีใครรู้ เหมือนกุหลาบซึ่งเหี่ยวแห้งลงแล้ว สิ่งอัน
สวยงามของมันหายไปไหน? เมื่อเทียนดับเปลวเพลิงหาย
ไปไหน? ถ้าหากเราชื่นอยู่กับพวกเธอด้วยความสนุกสบาย
ต่อไป เราจะไม่มีวันรู้เรื่องนี้เลยเป็นอันขาด แม้ว่าจะสุข
สบาย เราก็อยู่ไม่ได้เป็นอันขาด หัวใจเราระทมไปด้วย
ทุกข์ในเมื่อเห็นคนอื่นต้องเป็นเหยื่อของความทุกข์ ลาก่อน
เราขอลาเพื่อนรักทั้งหลายไปนำแสงสว่างนั้นกลับมา"

แล้วพระยุยอมตัดขาดจากความสุขก็จรด ปลายพระ
บาทคอย ๆ ก้าวไปยังที่ซึ่งไม่มีแสงโคม ขณะนั้นรัชนี
แปดแสงจ้า กระจ่างงามน่ารักยิ่งขึ้นกว่าดิมดุจทอดสาย
ตาลงมาดูพระองค์ฉะนั้น ลมโชยมาอ่อน ๆ ชายฉลองพระ
องค์สบัดพริ้ว ดอกไม้ในสวนก็แย้มกลีบออกดังยามรุ่ง

อรุณสีเหลืองแดงชมพูม่วงตระการตา พระพายพัดมาในคราวใด กลิ่นหอมหวนก็ตลบอบอวลไปทั้งสวนในคราวนั้น แผ่นดินไหวสะเทือนเลื่อนลั่นประหนึ่งว่า อระพระอรณีนั้นโดดด้วยความปรีดา เปนที่ยิ่ง ในการเสด็จ ออกทรง ผนวช เทพเจ้าทุกห้องฟ้าเซ่ซ้องสาธุการ บรรเลงดุริยางค์ดนตรีวังเวงหวานไปทั่วทิศานุทิศ

พระโอรสทรงปลุกมหาดเล็กว่า “ฉันนะตื่นเถอะช่วยผูกม้าให้เราที”

“อะไรกันพระเจ้าข้า จะทรงอาชาในเวลาดึกดื่นอย่างนี้หรือพระเจ้าข้า” นายฉันนะผุดลุกขึ้น และออกอุทานด้วยความปลาดใจ

“จุ๋ย ค่อยๆหน่อยฉันนะ ถึงเวลาแล้วที่เราจะหนีกรงทองออกไปแสวงหาความจริงและหนทางดับความทุกข์ทั้งหมดให้สิ้นไป เพื่อจะได้กลับมาช่วยคนทุกคน”

“อนิจา” นี่ก็เปนจริงดังพระดาบสทำนายแล้วพระเจ้าข้า การเสด็จทรกันดารในป่า ทรมานพระกายนั้นเปนความดีอยู่หรือ?”

"ฉันนะ เราเกิดมาเพื่อประโยชน์อันนี้ให้แก่ผู้อื่น เรา ไม่ใช่จักรพรรดิ์ รัฐอันมาของเรานั้นกว้างขวางกว่าดินแดน ซึ่งเต็มไปด้วยมรณภัยมากนัก ฉันนะขอม้าให้เราเถิด"

"พระเจ้าข้า แล้วพระชนกเล่า? พระองค์จะทรงโศกเศร้าหทัยสลาย เพราะความสุขของพระบิดานั้นอยู่ที่การได้เห็นพระองค์ทรงเป็นมหาจักรพรรดิ์ดังนี้แล้ว พระยุพราชจะกลับมาโปรดพระบิดาได้อย่างไรพระเจ้าข้า"

"ความรักซึ่งเต็มไปด้วยห่วงผูกพันธุ์นั้น มิชอบดอก จะรักบิดาเราเหมือนกัน แต่รักความจริง และรักที่จะสร้างความสุขให้แก่โลกมากกว่า ฉันนะขอม้าให้ฉันเถิด"

นายฉันนะ เหลือที่จะทัดทานได้ ก็ลุกขึ้นไปหาม้ากัณฐกะด้วยใจสลดระทดจัดแจงแปลงขนให้ แล้วผูกอานรัดสายหนังผึ้งเพชรโชติช่วง ใส่โกลนทองทั้งคู่ เสร็จแล้วนำมาถวาย อัศดรแสนรู้มองเห็นเจ้านาย ก็วิ่งเข้าหาร้องถองแสนด้วยความยินดี แต่เทพยเจ้าบันดาลมิให้ม้าได้ยินไม่

พระสิทธัตถะจับเส้นผมม้าตบคอ แล้วกระซิบบอกอาชานัยว่า "กัณฐกะอย่าเอะอะไปนะ เราจะไปแสวงหาความ

จริงเพื่อเอามาช่วยทุกข์คนทั้งหลายจะไปพบ ณ ที่ใดนั้นเรา
ยังรู้ไม่ได้ จะลำบากยากแค้นเพียงใด เรายังรู้ไม่ได้
กัณฐกะช่วยพาเราหนีไปด้วยนะ พอเราแตะสีข้างขอให้ควบ
ไปเร็วดังลม ดังไฟ ดังอากาศ ขอให้เจ้าเป็นกำลังช่วยเรา
ในการทำงานเพื่อประโยชน์ของโลกด้วย ช่วยพาเราไปให้
พ้นกบิลพัศดุ์ก่อนสว่างนะ”

พอตรัสขาดคำก็เสด็จขึ้นหลังอาชา ม้าทรงแสนรู้
ควบออกวิ่งไปโดยเร็ว และเมื่อถึงกำแพงประตู ก็กลาย
เป็นพระทวารเปิดออกเองอย่างง่ายดาย เหล่าทหารยามทั้ง
หลายพากันหลับสนิทหมดทั้งร้อยทั้งพัน ด้วยมิตาจทนฤทธิ
อันโชยเฉียดสบายนั้นได้

ไม่ทันรุ่งสางพระโยธรก็เสด็จพ้นกรุงกบิลพัศดุ์เข้า
เขตป่า พอไปถึงฝั่งแม่น้ำอโนมา อันมีคลื่นสาดฝั่งอยู่ซ่าๆ
เป็นฟองขาว พระองค์ทรงหยุดกัณฐกะเสด็จลงจากอาชา
ทรงจุมพิตกัณฐกะ ระหว่างกรรณ แล้วตรัสแก่นายฉันนะว่า

“เราขอบใจมาก ในการออกมาด้วยในครั้งนี้ จงแน่
ใจเถิดว่าเรารักเจ้าเสมอกับที่เจ้ารักเรา เราถึงทหมายแล้ว

ช่วยนำม้ากลับไปบ้านด้วย สร้อยคอไข่บุกดินหนักเกินไป
เครื่องทรงนี้ก็ไม่เหมาะแก่สภาพของเราแล้ว เข็มขัดก็เอา
คืนไปเสียด้วยและข้อเกษาของเรายากนัก ช่วยตัดให้ด้วย
นำไปถวายพ่อด้วยนะ ทูลว่า ลูกชายขอกราบลาจนกระทั่ง
ไปเรียนรู้สิ่งที่เขาต้องการ แล้วจะกลับวัง พร้อมด้วยแสง
สว่างแห่งปัญญามันจะพาโลกให้พ้นความมืดมน์ มันเป็น
สมบัติที่เลิศกว่าสมบัติจักรพรรดิ์ยิ่งนัก ช่วยทูลด้วยว่า
ลูกชายทูลลาไปทั้งนี้เพราะรัก รักและทรงหวังให้ทุกคนใ้
เป็นสุขทั่วหน้ากัน ไปบอกด้วยนะ ฉันนะว่า เราจะกลับมา
ช่วยโลก”

เล่มที่ ๕ ดาบสหนุ่มแห่งรัตนคีรี

ล้อมรอบเมืองราชคฤห์แห่งพระเจ้าพิมพิสารนั้น มี
ปัญจคีรีภูเขา ๕ ยอดเป็นอาณาเขตก์กางกั้น ยอดหนึ่งคือ
ไพภาระ เชิงชะอุ่มอยู่ด้วยต้นมะนาว ยอดหนึ่งคือพิบุลลา
สูงใหญ่ พิชงเขามีแม่น้ำอุ่น ๆ ไหลผ่าน ยอดหนึ่งคือตะโป
วัน ทอดเงามืดทมึนลงในสระสร้างใหญ่ มองดูดุจมีหิน

ตำตระหง่ำณอยู่ใต้น้ำ ยอดหนึ่งชื่อศรกูฏ และอีกยอดหนึ่ง
ซึ่งอยู่ทางบูรพาทิศนั้นมีนามว่ารัตนศิร์ ด้วยเป็นที่เกิดของ
แก้วมณีหลายหลาก มีรอยทางจรดเคียวอย่างกบดงไผ่ ผ่าน
หญ้าฝรั่นและป่าอัมพฤกษ์ ผ่านศิลาน้อยใหญ่และหินขาว
บริสุทธิ์ด้วยน้ำนม ทางลาดไปตามไหล่เขาซึ่งตารตายไปด้วย
ดอกไม้ป่านานาพรรณค่อย ๆ สูงขึ้นไปทางทิศประจิม จน
กระทั่งถึงป่ามะเดื่ออันให้ร่มเงา บังแสงตวันตรงหน้าถ้ำแห่ง
หนึ่ง ท่านทั้งหลายผ่ามาถึง ณ ที่นี้ ควรถอดรองเท้าและโน้ม
เศียรลงอภิวาทน์ จะหาที่ใดบริสุทธิ์แลควรแล้ว เคารพยิ่ง
ไปกว่านี้ไม่มีอีกแล้ว เพราะว่าพระผู้ทรงสละบัลลังก์จักรพรรดิ
ของเราได้เสด็จมาประทับอาศัย ณ ที่นี้

พระองค์ทรงละเพศฆราวาส ดุมองค์ด้วยจีวรเหลือง
เสวยอาหารอย่างแร้นแค้น ซึ่งฝูงชนบริจาคถวาย ค่ำลงก็
บรรทมบนพื้นหญ้าแต่องค์เดียว สดับเสียงเสือคำรณรอง
กระหึ่งคราง รอบถ้ำ ด้วยพระทัยอันสงบเยือกเย็น ทรงบำเพ็ญ
สมาธิสงบนิ่งประดุจภาพปั้น ยิ่งนานและไม่รู้สึกเลยแม้กระทั่ง
เวลาที่ถูกกระรอกชุกชนขึ้นไปวิ่งเล่นบนพระเพลา นกเล็ก ๆ

นำถูกอ่อนมาวางที่ชอกพระบาท พิศาปปิ่นมาจิกข้างจาก
บาดร้าง ๆ พระองค์
นกบวชหนุมจะประทบเชาสมาธิตงแต่เวลาเทยงตะวน
เผาโลกแผดแสงจ้าจนกระทั่งถึงเวลาอาทิตย์อัษฎงค์ พระก็หา
ลืมพระเนตรดูดวงตะวันอันเหลือมเขา ว่าจะลับไปอย่างไรไม่
สิ่มวงแห่งสายัณห์ลับหายไปจากเขตก์กว้างใหญ่แล้ว ดาระกะ
ชนดารดาษท้องฟ้า นกเค้าแมวส่งเสียงร้องน่าสพึงกลัว แต่
พระหาได้ทรงสดับไม่ ยังคงส่งพระทัยนึงอยู่กับการใคร่
ครวญหาเหตุผล สืบสาวเรื่องราวของชีวิตว่ามันตั้งต้นมา
อย่างไรกัน และไปสุดสิ้นลงที่ตรงไหน แต่ทรงคิดอยู่ดังนั้น
จนถึงเวลาดึกสงัด โลกเข้าสู่นิทรา สัตว์ป่าออกแสวงหา
อาหาร น่านกยิดน่ากลัวประดุจความโลภ โกรธ โทษ และ
ริษยาอันมีซ่องอยู่ในดวงจิตก์แห่งบุคคล พระองค์จะเสด็จ
บรรทมเมื่อศิษจะลับขอบฟ้าอย่ำไรแล้ว แต่ยังไม่หันรัง
สางก็บรรทมต้น เสด็จขึ้น ณ ที่สิงบนเขาทอดพระเนตรภูมิ
ลำเนาพันทิชงหลับอยู่ ด้วยพระทัยเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลาย
จนเช้าโชยมาเอ๋ย ๆ รุกชาติสบัดใบ บอกยามการพลิกผันต้น

จากนิเวศ ณ ทิศบูรพานั้น รัศมีแห่งเวลาเช้าหยอแสง พอ
ไก่ขันแม้นครั้งที่สอง ส่วาว ณ ขอบพักขนมาแต่ไกล แล้ว
ย่งแผ่สูงขึ้นทุกที ๆ ดาวประจำเมืองต้องริบหรี่ หลีกทางให้
แสงทองมาจับยอดเมฆดูอร่ามไปทั่วทิศ แล้วค่อย ๆ แปร
เปนสีหญ้าฝรั่นจับเมฆดุแดงแจ่มจ้า ที่แดงเข้มใหม้กำก่ำ
แล้วดวงตวันผู้ทำแสงสว่างก็ขึ้นจากขอบฟ้า พระดาบศทรง
ต้อนรับสุริยตามแบบฤาษี เสด็จทรงน้ำ ทรงสบงจีวร แล้ว
เสด็จออกบิณฑบาตรตามถนน ประชาชนทั้งหลายมีใจศรัทธา
เอาอาหารมาถวาย เหล่ามารดาพอเห็นพระฤาษีพักตรผ่อง
เนตรสุกใสประดุจเทวา ก็บอกให้ทารกกราบไหว้ จุมพิต
บาทหยิบชายสบงประคองแตะหน้าผาก พระเสด็จดำเนินไป
ด้วยพระทัยอิ่มเอิบ มองเห็นชนทั้งปวงเบนสีหายผู้ร่วมทุกข
ในโลก พระพักตรผ่องสดใส เหล่าสาว ๆ อินเดียผู้มีเนตร
ดำใสยลพักตร์ ก็บังเกิดความเสียวซาบในดวงใจ นี่คือเทพ
บุตรในความฝัน นางทั้งหลายนึกดังนั้นแล้ว ก็บังเกิดความรัก
และบูชา ซาการาประหม่าอายเห็นได้ชัด แต่พระก็ตอบสนอง
ไมตรีของเขาด้วยพจมาลย์เหมาะสมสุภาพราบเรียบ แต่สง่า

แล้วพระก็เสด็จกลับไปเวกสถานที่ประทับเหนือครรัตนานั้น
ตามไหล่เขารัตนครันนั้น มีพระฤาษีมาบำเพ็ญตบะอยู่
ตสายตนด้วยวิธีต่าง ๆ ท่านเหล่านอกายเป็นสัตรูของจิตต์
จึงกระทำกายให้เจ็บปวดสาหัสจนประสาทปราศจากความรู้สึก
อันใด ต่างก็ชับเศร้าหมอง ใช้วิธทรมานตนต่าง ๆ กัน
บ้างยืนชูแขนขึ้นฟ้าตลอดทิวาราตรี จนแขนที่พวงพักลับชูบ
ซูดเหี่ยวแห้ง มองดูคล้ายกิ่งไม้บนพฤกษ์ซึ่งยืนตาย บ้างกำมือ
แน่นจนเล็บทะลุมือ บ้างเอาเหล็กแหลมชิดกายาเป็นรูรอย
บ้างเอาธูลีดูกกายดูน่าเวทนา บ้างก็สมาคมกับศพอันเน่าเปื่อย
กลิ่นเหม็นคลุ้ง บ้างเอางูร้ายมาพันคอ และบ้างก็ร้องว่า
"ศิวะ ๆ" วันหนึ่งนับได้ถึงหลายพันครั้ง เขาทั้งหลาย
เหล่านี้ดู ๆ ก็น่าเวทนายิ่งนัก หัวต้องแดดเกรียมไหม้ ตา
มืดมัว เนื้อเหี่ยวย่น ทุกข์ยากวันละเม็ดถั่ว ที่ทำการให้
พิการถึง ทั้งนี้เพราะเขาเชื่อในพระคัมภีร์ว่าความทุกข์ของ
ใครทำให้พระเจ้าประทานทุกข์มารู้สึกอายได้ เขาก็จะกลาย
เป็นเทพเจ้า พระบรมศาสดาทอดพระเนตรเห็นอาการน่าเวทนา
เหล่านั้น แล้วก็ทรงสลดพระทัยยิ่งนัก ตรัสถามว่าการทำ

อัตภาพมารเพิ่มทุกข์ให้แก่ชีวิต ซึ่งเต็มไปด้วยทุกข์อยู่แล้ว นั้น เพื่อประโยชน์อันใด

พระเจตกะหัวหน้าพระโยคี ทูลตอบว่า เพื่อจะได้ปลดบาป ทำจิตให้บริสุทธิ์

พระราชบุตรตรัสว่า "โน่นแน่ เมฆสีทองบนฟ้าอันล้อมรอบวิมานพระอินทร์ของท่านนั้น มาจากไอน้ำจากทะเล ลอยขึ้นไปจับกันเป็นกลุ่มก้อน แล้วตกลงมา ไหลไปตามซอกหินเป็นลำธาร แล้วเป็นแม่น้ำใหญ่ไหลไปเป็นมหาสมุทร ดังนี้ ใช่ไหมท่าน? อันใดสูงขึ้นไปแล้วก็ต้องตกลงมา ท่านรับทุกข์พ้นทุกข์แล้วต่อไปจะเป็นอย่างไรอีก ต่อไปท่านก็รับทุกข์นั่นเอง เพราะท่านชอบสวรรค์ด้วยโลหิตและเนื้อเมื่อหมดรา คาก็ต้องตั้งต้นใหม่"

พระฤาษีตอบว่า "จะเป็นดังนั้นก็ตามใจ แต่เรากลัวเนื้อนัก มันกวงจิตให้ตกยาก เราต้องทรมานมันเพื่อปล่อยจิตให้เป็นอิสระจะได้ไปสู่สวรรค์"

ทรงถามว่า "อันชีวิตที่ไหนๆ จะต่างกันตะหรือ เทพเจ้าของท่านไม่มีทุกข์หรือ?"

พูดตอบว่า "ก็นิ่งอยู่แต่มหาพรหมไม่เปลี่ยนแปลง"
"ถ้าเช่นนั้นท่านจะทรมานกายไปทำไม ควรหรือที่จะทำร้ายร่างกายซึ่งรับใช้จิตต์ ร่างกายศูนย์ไปเสียแล้ว ท่านจะบำเพ็ญภาวนาหาความจริงอยู่ได้หรือ ? ท่านพ้นเรือนร่างซึ่งเราอาศัยอยู่แล้ว เราจะอยู่ที่ไหนเมื่อดวงตาของเราหายไป เราจะเอาอะไรมาส่องดู ว่า ทางไหนดี ทางไหนเราควรเดือก เดินเล่า"

"เราได้เลือกแล้วราชบุตร เราจะไปทางนี้ แม้จะเป็นทางไฟก็ดี ถ้าท่านรู้ว่าทางใดดีจงบอกเรา ถ้าท่านไม่รู้ จงไปเสียเถิดราชบุตร"

พระพุทธองค์ในภายหน้าทรงสดับคำดาบศก็เสด็จดำเนินหลีกมาเสียจากฤาษทั้งหลาย ทอดพระเนตรดูเหล่าบักษาและพฤกษชาติอันขึ้นอยู่ริมทางจรแล้วทรงรำพึงว่า อันต้นไม้และสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้จะมีบัญญา ก็ด้อย หาสู้มนุษย์ได้ไม่ แต่มันมีความสุข มันเจริญ และงอกงามตามแนวทางธรรมชาติสร้างไว้ หาได้เพียรจะทำตนให้สูงขึ้นไปกว่าภาวะเดิมของตนไม่ คนเราชิหนอ คนเรานี้ชอบว่าฉลาดเหนือสัตว์ทั้งปวง

ใฉนจึงทำร้ายร่างกายทรมานตน เพื่อหาความสุข ดูพิกลนัก
กษณะที่พระองค์ทรงรำพึงอยู่นั้นเอง ทอดพระเนตร
เห็นฝุ่นฟุ้งมาแต่ไกล แกะและแพะหมู่หนึ่งกำลังถูกไล่ต้อนลง
มายังชายเขา บางตัวก็เดินมาดี ๆ บ้างก็เดินไกลออกนอกทาง
บางตัวก็แวะกินหญ้าใต้ต้นมะเดื่อ ซึ่งเอนต้นออกไปเหนือลำ-
ธารน้อย ๆ นายเมษบาล เห็นดังนนกดเกราะร้องเรียกให้ข้า
คืนที่ ถูกแกะตัวหนึ่งเล็กกะค้อยร่อยเดินขากะเผลกมาข้างหลัง
เสือดไหลไปเป็นทาง มันหาอาจเดินให้ทันฝูงแกะดี ซึ่งไปข้าง
หน้าไม่ แม่แกะก็พะว้าพะวัง อ้อมไปเร็ยกถูกข้างหน้าแล้วกก
มาถูกตัวหลัง เป็นที่น่าเวทนายิ่งนัก นักพรตหนุ่มทรงเห็น
เข้าก็สงสาร เสด็จไปอุ้มลูกแกะน้อยขึ้นแล้วบอกแก่แม่มันว่า
"จงเดินไปดี ๆ เถิด ข้าจะอุ้มลูกของเจ้าไปให้เอง"

อันแกะฝูงนี้เขาต้อนไปเข้าพิธีบูชายัญ พระองค์ทรง
ทราบดังนนก็เสด็จตามฝูงแกะไปด้วย พอมาถึงริมแม่น้ำ หญิง
หนึ่งชูหัตถ์ขึ้นพนมกัมดงกราบ น้ำตาไหลลงอาบพักตร์นาง
พลางทูลว่า นางนี้เองคือหญิงผู้อุ้มลูกน้อยเมื่อวานนี้ ลูก
ของนางเล่นดอกไม้เพลินอยู่ ลูกตัวหนึ่งเดียวมาพันแทน เด็ก

น้อยอ้าปากหัวร่อ แล้วเอามือเบิดปากงู ทันทีพ่อหนูถีหน้า
ซีดและหยุดพูด นางได้มาเฝ้าพระองค์ ทูลถามว่าลูกเป็นอะไร
ไป จะแก้ให้ถูกถ้วนหัวเราะอย่างเก่าและเรียกแส่งสุกใสมาสู่นัย
ตาลูกน้อยอย่างเก่าได้หรือไม่ พระองค์ทรงแนะนำว่าให้ไปหา
มมล็ดผักกาดมาทนานหนึ่งจากบ้าน ซึ่งไม่มีคนตายสักคน นาง
ได้ไปหาแล้วทั่วทุกบ้าน ทุกเรือนทั้งในชนบทและในเมือง
มมล็ดผักกาดนั้นมี แต่บ้านซึ่งไม่มีคนตายหามีไม่

"ภคนี้เอ๋ย" พระศรัสดอบ "ดังนี้เธอก็ได้พบความ
จริงแล้ว ลูกของเธอนั้นตายไปแล้ว ตายเหมือนกับทีคนทั้ง
หลายเขาตาย มันเป็นความพินาศที่ทำลายความรักอันหอม
หวานให้ศูนย์สิ้นไป แต่ทว่าหามีใครเลยพ้นได้ไม่ จงทำใจ
ให้สงบ แลจงฝังลูกของเธอเสียเถิด ภคนี"

แล้วพระองค์ก็เสด็จพระดำเนินตาม นายเมฆบาดต่อไป
จนกระทั่งย่ำสนธยา นายเมฆบาดพาฝูงแกะเข้าประตูเมือง
ตรงไปยังสถานที่ ซึ่งกระทำยัญพิธีพอพระผู้ชนะอ่อน
อันบาดจึงเสด็จผ่านทวารา นายประตูก็จับดาบพิศดูพระองค์
อย่างตลึงตใด ชาวบ้านร้านตลาดส่งบันดังทันที เพื่อจะ-

พิศดพระองค์ ทั้งระบุตั้งวางหน้าอยู่ก็รีบปัดกระบุงไปเสีย ให้พ้น ทำดังซื้อขายเกี่ยงราคาก็เดิกทะเลาะกัน ช่างเหล็กชูมอนเหลกลางอยู่กลางอากาศ เสมยนดมเขียนข้อความลงบนกระดาษ เพราะให้รู้สึกเอียนข้อความซึ่งตนจะเขียนไปหมด คนนับเงินก็หลงไหลไม่อาจนับต่อไปได้ ช่างทอ ทิ้งหูกวิ่งออกมาดู คนรีดนมก็วางมือปล่อยให้น้ำนมโคไหลรินออกมานอกถัง ต่างคนต่างถามกันว่า "ใคร ใคร ผู้นั้นเป็นใคร เขาอยู่ในวรรณไหนจึงงามดังนี้?"

บ้างก็ว่า "ดูเนตรเขาซิเพื่อน เราไม่เคยเห็นใครมีเนตรงามอ่อนหวานและเต็มไปด้วยความปราณีดังนี้เลย" บ้างก็ว่า "เทวดาเท่านั้นจึงจะงามดังนี้"

ต่างคนต่างกระซิบถามกันวุ่นวาย แต่พระองค์หาทรงเห็น ทรงฟังคำของเขาไม่ พระทัยนึกแต่สัตว์ผู้เคราะห์ร้ายจะต้องมาเป็นเหยื่อยัญกรรมอย่างน่าสงสาร เพราะมันเป็นสัตว์ไร้เดียงสา และขาดผู้นำแสนจะอ้างว้างว้าเหว่ใจ

ในท้องพระโรงซึ่งกระทำยัญพิธีนั้น องค์พระเจ้าพิมพิสารราชาเสด็จประทับอยู่กลาง ส่วนข้างท้องพระโรงด้านซ้าย

ขวาเบนแถวยาวนั้น เบนที่ของเหล่าพราหมณ์ นุ่งขาวห่ม
ขาวนั่งสำรยายมนต์ พลางหยอดน้ำมันดงเถียงไฟให้ดูกสว่าง
ครางแลบเลียเครองหอมมกฤษณาเครองเทศ กลมพก และ
น้ำโสม พร่ำภาวนาว่า โอม โอม เชิญเสด็จพระอินทรมา
เสวยของบูชา ซึ่งฉันแต่เบนของโป ด รอบกองกูณฑ์บูชา
มีทรายไว้สำหรับซับเลือดของสัตว์ที่ถูกฆ่า แพะลายจุดตัว
หนึ่งถูกมัดนอนตะแคงรอความตายอยู่ พราหมณ์จดมีดสขาว
ลงที่คอสัตว์แล้วร้องว่า

"เหล่าอสุรมานทั้งหลาย จงออกจากพระวรกายพระ-
เจ้าพิมพิสาร มาดูเลือดพุ่งจากคอแกะเบนที่สนุกสนาน มา
ดมกลิ่นเนื้อย่าง ณะทัน บาปกรรมทั้งหลายของพระองค์จุ่ง
มาอย่าที่แพะนี้ และให้ไฟไหม้ไปโดยพลัน" แล้วพราหมณ
ก็เงื้อมีดขึน

พระผู้สมภพมาไม่เคยเห็นความร้าย เอื้อนโอษฐตรัส
แก่พระเจ้าพิมพิสารว่า "ราชะ โปรดปล่อยมนไปเถิด" แล้ว
พระองค์ก็ทรงแก้มัดให้แพะนั้นหลุดไป หามีใครกล้าขัดขวาง
ไม่ พระองค์ทรงแสดงให้เขาเห็นว่าการฆ่าสัตว์นั้นใคร ๆ ก็

ทำได้ แต่การทำให้มันเกิดมาหามีใครทำได้ไม่ ดังนั้นเราควร
จะแสดงกรุณาต่อมัน ด้วยเหตุว่ามนุษย์ย่อมเลิศกว่ามัน ทั้ง
ในทางอำนาจและสติปัญญา ควรหรือที่เราจักมาฆ่าผู้บ้อง-
กันตัวเองมิได้ สัตว์แม้จะต่ำต้อยน้อยนิดปานใด ก็รักชีวิต
ของมันเหมือนกัน มันย่อมรู้จักเจ็บ รู้จักเดือดร้อน รู้จัก
โทมนัสในการต้องพลัดพราก เพียงแต่ว่ามันไม่มีปากจะพูดขอ
ความเห็นใจท่านนั้น "เวลาเราเองเจ็บปวด เราก็ขอความ
ช่วยเหลือจากพระเจ้าให้อิ่งไป แต่แล้วตัวเราเองกลับใจร้าย
ทำทารุณต่อสัตว์อันหาปากจะอ้อนวอนมิได้ ภราดรเอ๋ย คน
สัตว์ทั้งหลายย่อมมีชีวิตเกี่ยวดองกันทั้งสิ้น ท่านมิรู้ดอกหรือ
ว่า มันก็มีบุญคุณแก่เรา ให้น้ำนมและปุยขนอันอ่อนนุ่ม
ยังชีวิตและความอบอุ่นให้แก่ร่างกายเรา และมันนั้นมอบชีวิต
มอบความไว้วางใจ ไว้แก่เราผู้ซึ่งตอบแทนมันด้วยการประ-
หัสประหารด้วยการโยนบาป ของเรา ลงไปให้ทำลายชีวิตของ
มันเพื่อไถ่โทษตน ดังนี้เป็นการสมควรแล้วหรือ โทษของ
ใคร ใครก็ต้องรับไว้ นี่เป็นธรรมดา ใครสร้างกรรมไว้
อย่างไร ก็ต้องรับกรรมแห่งตนดังนั้น

บรรดาพราหมณ์ทั้งหลายเงี่ยบเสี่ยง ผู้ถือมั่ดวางมั่ด
ของตนลง ฯองค์พระมหากษัตริย์เสด็จมาใกล้พระศาสดา ประ
นมหัตถ ขนพองเทศนด้วยความเคารพ พระสุทธัตถ จงทรง
ประกาศว่า “ภราดรเอ๋ย โลกเรานี้จะงามยิ่งนัก ถ้าหากว่า
สัตว์โลกทั้งหลายไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์จตุบาท ทวิบาท เลี้ยย
คลาน รักกันประดุจพี่น้องร่วมสายโลหิต และเราก็เสพแต่
ผลไม้พืชผัก เว้นเสียซึ่งการกินเนื้อสัตว์ และการฆ่าสัตว์
มาเป็นอาหาร”

พวกพราหมณ์ได้สดับดังนั้น ก็มีใจโอนอ่อนตามพระ
วจนะ พากันดับกองไฟ และปล่อยแพะแกะไปเสียสิ้น พระ-
เจ้าพิมพิสารทูลเชิญเสด็จพระองค์ครองพระนครราชคฤห์ แต่
พระผู้เป็นเจ้าไม่ปรารถนาสมบัติจักรพรรดิ ทูลตอบกษัตริย์ว่า
พระองค์ทรงสละเสียแล้วซึ่งสิ่งเหล่านั้น ตั้งพระทัยแสวงหา
ความจริงอันลึกซึ้งต่อไป ตรัสว่า

“พระสหายที่รักของหม่อมฉัน ถ้าหม่อมฉันค้นของสิ่ง
นี้ได้แล้ว หม่อมฉันจะกลับมาสนองพระเมตตาของพระองค์
ทั้งนี้อย่างแน่นอน”

เล่มที่ ๖ พิณสามสายจากสวรรค์

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย หากท่านประสงค์จะไปถวาย
สักการะบูชาสถานที่ซึ่งพระพุทธองค์ทรงสำเร็จ พระโพธิญาณ
แล้ว จงบ่ายหน้าไปทางทิศพายัพเถิด เลียบลุ่มแม่น้ำคงคา
จนถึงภูเขาซึ่งเป็นต้นของธารน้ำนิลาชันและโมหะนา แล้วเดิน
ต่อไปตามความคดเคี้ยวแห่งธารน้ำ เดินไปตามใต้ร่มไม้
ใบหนาจนกระทั่งถึงทราบในแคว้นคยา แล้วต่อไปถึงทรกชัฏ
อันมีนามว่า อรเวลา ณ ทนนมภเขาทราย มีป่าไม้ มะพร้าว
ตาลล้อมรอบ ทางเชิงเขามีน้ำใสสะอาด เหล่ามัจฉาเต่าปู
อาศัยอยู่เป็นที่สำราญ ชาวคามนิคมปลูกบ้านของตนอยู่
อย่างสงบ ภราดรเอ๋ย เมื่อไปถึงที่นั้นแล้ว ขอท่านดำเนิน
เข้าไปไปจนกระทั่งถึงร่มไม้โพธิ เมื่อถึงที่นั้นแล้ว จุ่งกัม
เกล้าทำความเคารพเถิดเพราะว่า ณ ที่นั้นแล พระบรมศาสดา
ผู้เป็นที่สักการะของเราได้สำเร็จพระโพธิญาณ ซึ่งพระองค์
แสวงหามาได้ด้วยยากยิ่งและโดยปราศจากครูสั่งสอน

เมื่อพระสิทธัตถนักบวชทรงเห็นว่า การทรมานตน
อย่างโยคีทั้งหลายนั้นเป็นการไร้แก่นสาร และไม่เป็นทางไปสู่

มรรคผลอันใดแล้ว พระองค์ก็เสด็จละจากนิวาสสถาน ณ รัตน
ครมา บำเพ็ญภาวนาอยู่ในป่า อันเงียบสงัดในแว่น แคว้นคยา
เผ่าแต่ทรงพิจารณาดูทุกข์ของคนดูทางแห่งทุกข์ ดูเหตุผล
ดูที่มา และที่ไปของปวงสัตว์ ดูความลึกลับแห่งชีวิตทั้งหลาย
พระองค์ทรงนิ่งอยู่แต่ดังนี้เป็นเวลาหลายเดือน เผ่าแต่เพียง
บำเพ็ญตบะจนกระทั่งลืมเสวย ลืมบรรทม มิทรงหิวเลยจน
กระทั่งหลายวันล่วงไป ครั้นรู้สึกองค์เห็นบาตรว่างมีแต่
ผลไม้อันนกนำมาทิ้งไว้ก็หยิบขึ้นเสวย แต่พอประทังหิวดังนี้
มิช้า พระฉวีอันเคยผุดผ่องก็ซูบซีดลง ลันลงา พระกายา
ทุพพลไปด้วยการใช้ความคิดเกินกำลัง พระมังสาซูบหายไป
เห็นแต่พระอัฐิขึ้นโก้งเก้งน่าเวทนา ครั้นยกพระหัตถ์ลูบองค์
พระโลมาก็ล่วงหล่นติดพระหัตถ์มาด้วยเหตุว่า หาน้ำเลยมิ
ได้ จึงล่วงหล่นไปประดุจใบไม้แห้งต้องร่วงจากต้นฉะนั้น
เมื่อเป็นดังนี้นานเข้า วันหนึ่งพระองค์ก็หมดกำลังเซ
ถลาล้มฟาดลงยังพื้นดินดุประดุจคนตาย ด้วยพระอัสสาสะ
และปัสสาสะหยุดหายหามิได้ แต่บรรทมนิ่งอยู่ดังนั้นจนกระ
ทั่งเด็กเลี้ยงแกะคนหนึ่งมาพบเข้า มีความเวทนายิ่ง ด้วยพระ

ภายนั้นซูบซีดน่าสงสาร มิหนำซ้ำตะวันยังส่องแสงแผด
กล้ามาต้ององค์ เด็กน้อยจึงไปหักกิ่งไม้มาบังเพื่อให้ร่มเงา
แก่พระพักตร จะรินนมลงโอษฐ์แล้วแต่หากล้าไม่ ด้วยตน
เองมีศักดิ์ต่ำต้อย ได้ชื่อว่าเป็นทาษเขา จึงดังเดือยู่ เพราะ
การทำดังนี้เป็นโทษแก่ตนเอง ในตอนนี้พระพุทธประวัติ
เล่าว่า กิ่งก้านชมภูซึ่งเด็กเก็บมาบังพักตร์นั้นแตกช่อใบ
ออกสล้างเป็นเสมือนฉัตรแก้วอันล้ำเลิศออกกั้นองค์ เด็กผู้
เลยงแกะเห็นดังนนกว่าเทพยดา จึงยกหัตถ์ขนประสาน
เป็นการเคารพ พอดพระศรีตถลมพระเนตรขนและตรัสขอ
น้ำนม เด็กนั้นทูลตอบว่า "ข้าถวายมิได้ดอก เทวะผู้เป็น
ใหญ่ พระองค์ไม่ทรงเห็นหรือว่าข้าเป็นไพร่ จะทำให้พระ
องค์สกปรกไปพระเจ้าข้า"

พระบรมครูตรัสตอบว่า "เด็กเอ๋ย เราทุกคนมีโลหิต
สีแดงเหมือนกัน ไม่มีเจ้า ไม่มีไพร่ ความเมตตากรุณาทำ
ให้เราเป็นญาติกันหมด ไม่มีใครดอกที่เกิดมามีอุราโลมอยู่ที่
หน้าผาก คนจะต่างกันก็แต่การกระทำเท่านั้น ใครทำดีไว้เขา
ก็ได้ดี ใครทำชั่วก็ได้ชั่ว"

เด็กนั่นจึงน้อมถวายน้ำนมด้วยความปราโมทย์ยิ่ง
และก็ในวันนั้นเองเหล่าอัปสรเยองกรายลงมาจากอินทร
สถาน จับระบำรำร่ายด้วยความหรรษา นางหนึ่งคือเภรีมขน
ยุงบ้กรอบ นางหนึ่งเบาปี่ แลอีกนางหนึ่งดีดพิณสามสาย
ค่อยกรายมาตามละเมาะไม้ เสียงกระพรวนเงินที่ข้อบาทดัง
กรุ๋งกริ๋ง รับกับเสียงกำไลกรแสนเสนาะกรรณ กษณะนั้น
นางผู้ถือพิณก็ขับร้องขึ้นว่า

“ดีดพิณจับระบำงาม จงทำสายให้พอดี ไม่สูงต่ำ
พวกเรานี้ จะเต้นรำสำราญใจ ถึงนักสายพิณขาด เพลงพิ-
นาศหมดเสียงใส หย่อนนักเสียงหมดไป จงทำสายให้พอดี”

แล้วนางก็เต้นรำต่อไป ประดุจผีเสื้อตัวงามอันมีความ
หยิ่งลำพองในสีอันสวยของปีกตน มิได้นึกฝันว่า เพลงที่นาง
ขับนั้น จะไปถึงพระกรรณ พระมหาบุรุษผู้นั่งรำพึงอยู่ใต้ไม้ริม
ทาง พอนางผ่านไป พระองค์ก็ทรงเห็นแสงสว่างแห่งปัญญา
ทันที พระตรัสว่า “อ้า — คนโง่นี้ก็สอนคนฉลาดได้บ่อย
ครั้ง ถ้านางนี้ไม่มาขับพิณ เราก็คงจะยึดเส้นชีวิตจนถึงเกิน
ไปอยู่ดังนี้ มันคงจะขาดลงสักวันหนึ่ง เราควรจะหย่อนลงบ้าง

เพราะว่าเรายังต้องการชีวิตไว้สำหรับช่วยทุกข์คนอีกมาก-มายนัก"

ริมธารน้ำในแคว้นกยานั้น มีเศรษฐีหนึ่ง นามเสนานิ เป็นคนใจบุญแลมีบริวารมากหลาย ได้ภรรยาผู้งามพร้อมทั้งกายใจ ชื่อว่าสุชาดา อยู่กันมาหลายปีแล้วไม่เกิดบุตร นางจึงไปบวงสรวงวิงวอนรุกขเทวดาขอบุตร ในที่สุดนางก็ได้บุตรน้อยสมปรารถนา สุชาดามีความกตัญญูต่อรุกขเทพ จึงสั่งให้ทำมธุปายาสด้วยน้ำนมโคอย่างดีต้มกับข้าว ซึ่งปลูกจากที่ดินใกล้ใหม่ ๆ ปนไปกับจันทน์ กลัมพักและเครื่องเทศปรุงรสอร่อยล้ำเพื่อสังเวยเทพยดา แล้วนางก็ให้ทาษไปกวาดพื้นต้นนะเดื่อให้รื่นรมย์ ไม่นานนักทาสาก็วิ่งกระหืดกระหอบมาบอกว่า "ข้าแต่ท่านผู้เป็นนาย รุกขเทวดามาแสดงองค์แล้ว รัศมีท่านเรืองกระจ่างรอบพระองค์ รอบพระนลาตอันงามเหมือนวงเดือน พระเนตรงามน่าพิศวงยิ่งนัก ท่านโชคดีแล้ววันนี้"

สุชาดาได้ยินก็รีบอุ้มลูกน้อยไปด้วยความดีใจ จนตัวสั่น นางก้มลงจุมพิตอย่างแสดงความเคารพ แล้วทูลเชิญให้รับ

มธุปายาส นางรินน้ำเกษรกุหลาบอันหอมหวานลงในพระหัตถ์
ถวายมธุปายาส กราบแล้วถอยไปยืนนิ่งเคารพอยู่

พระศิทธัตถเสวยข้าวนั้นแล้ว ก็ตรัสบอกแก่นางว่า
พระองค์หาใช่เทพเจ้าไม่ หากเป็นเพียงคนธรรมดาคนหนึ่ง
แต่ก่อนนเป็นกษัตริย์ บัดนี้เราสละสิ่งนั้นเสียแล้ว มาเป็น
ชายพเนจร เพื่อแสวงหาดวงประทีปอันส่องใจคนให้หายมืด
มัว นับแต่เวลาออกจากความเป็นกษัตริย์มาก็หกปีเข้านี้แล้ว
เราใช้เวลาค้นหาดวงประทีปนั้นทุกวัน ทุกวัน อดหยากกราก
กร่ำจนร่างกายไม่มีแรง เราได้มธุปายาสนี้มา ชุ่มชื่นใจนัก
ขอขอบคุณภคณี และขอให้สุขของท่านยั่งยืนเถิด ภาระซึ่ง
ลูกท่านจะนำมาให้จงบางเบาลง

แล้วพระก็ตรัสถามนางถึงเรื่องความสุขของชีวิต นาง
ทูลตอบว่านางเป็นสุข เพราะนางพอใจในชีวิตแล้ว และนาง
ก็มิได้สร้างบาปไว้แก่ผู้ใด

"ดีแล้วภคนี เธอเป็นผู้มีสัมมาจริย และใจสูง เรา
ขอเคารพ ขอให้ท่านไปสวัสดีเถิด"

นางสุชาดาทูลว่า "สิ่งใดที่พระองค์ต้องประสงค์ ขอ

ให้ทรงสำเร็จเถิด” แล้วนางก็ทูลลาไป

เมื่อเสร็จเสวยข้าวมธุปายาส อันนางสุชาดาผู้มีใจงาม นำมาถวายแล้ว พระศรีศากยมุนีโคดมได้เสด็จจากต้นมะเดื่อไปประทับยังโพธิพฤกษ์อันร่มรื่น พระหฤทัยผ่องแผ้ว มองเห็นความเป็นมาเป็นไปของมนุษย์ได้โดยตลอดปลอดโปร่ง ปราศจากความขุ่นมัว

ด้วยเดชะพระบารมีคุณอันพระองค์ตั้งพระทัยจะสั่งสมไว้ให้มนุษย์ ต้นโพธิโอนอ่อนน้าวกิ่งลงบังแสงตวันมิให้ส่องมาต้องพระองค์ เหล่าสัตว์ร้ายในบริเวณใกล้เคียงนั้นพากันส่งบ่ง เลิกการปองร้ายซึ่งกันและกัน และซึ่งสัตว์อ่อนแอ่อื่น ๆ นกคาบเหยื่อบินมา พอผ่านต้นโพธินี้ก็ปล่อยเหยื่อทิ้ง หุบปีกละกระทำคารวะ ปักษาใหญ่น้อยทั้งหลายส่งเสียงร้องเจื้อยแจ้วด้วยความหรรษา ต่างก็สรรเสริญในพระทัยอันหวังประโยชน์สุขต่อเพื่อนมนุษย์ แต่ต่างแซ่ซ้องถวายพรให้ประสพความสำเร็จอันยิ่งยวด ต่างบอกกันว่า “พวกเราชาวโลกทั้งหลายจะได้เป็นสุขแล้วนับแต่นี้ต่อไป”

ณ ราตรีอันแจ่มจรัสด้วยเดือนเพ็ญคืนหนึ่ง ขณะที่

พระบรมศาสดาของเราประทับเข้าสมาธิหลับพระเนตรสำรวม
พระอริยาบทนิ่งอยู่ใต้ร่มโพธิพฤกษานั้น บรรดาพระยามาร
คือกิเลสทั้งหลายรู้ว่าพระองค์จะข้ามพ้นวัฏสงสาร และบำ-
เพ็ญเพียรเพื่อช่วยมนุษย์ก็ให้มีจิตคิรษยา เกรงว่าพระองค์
ประสพซึ่งอริยสัจจอันจะช่วยปวงสัตว์ไดเป็นยวดยิ่ง จึง
เตรียมพหลพลมาร อเนกอนันต์มาเพื่อประจญกับ พระปัญญา
อันสว่างไสวของพระองค์ นายมารเหล่านมีดำฤษณาราคะ
เป็นต้น ซึ่งมีพหลพลมารคือ โทษะ โมหะ และอวิชาอัน
มืดคลุม ตางกผาดแผลงศาแดงฤทธดวยตนตาง ๆ กนเพอจะ
ทำลายขันติสมาธของพระผู้ยิ่งนักบวชทั้งหลายให้สิ้นไป บ้าง
กระพือพายุโหมบดบังอากาศให้มืดคลุ้มน่าสพึงกลัว แล้วส่ง
เสียง อสุนีบาต ฟาดเปรี้ยง ๆ เสียงสะเทือน เลื่อนลั่นไปทั่วทั้ง
โลกสาม พระธรณีมีอาการประหนึ่งจะทรุดแตกแยกทำลาย
เมื่อเห็นพระยังหลับเนตร มิหวั่นไหวก็เปลี่ยนอบายใช้วิ-
ไพเราะเป็นเครื่องเร้าโลม ให้รำลึกถึงความรักอันหอมหวล
แล้วมันก็บันดาลให้อากาศเสนาะไปด้วยเสียงดนตรี มีเหล่า
นางรำผิวพักตร์ผุดผ่องมาร่ายพ้อน กวักหัตถ์ยั่วเย้าดำฤษณา

เมื่อหามิผลไม่ ก็ใช้สมบัติจักร์พรรดิมาเป็นเครื่องล่อ ครั้น
การอันนี้ไม่ก่อให้เกิดผลอันใด มันก็หันไปใช้อุบายให้พระ
บังเกิดวิจิกิจฉาและโมหะมืดมัวต่าง ๆ แต่พระหทัยของพระ
องค์นั้น ได้รับการอบรมผึกมาอย่างดีแล้ว จึงไม่ไหวหวาด
ต่อกิเลสทั้งหลายแห่งดวงจิตต์ มันจะสำแดงแผลงฤทธิ์ประ
การใด พระก็ไม่ไหวหวั่น คงประทับเฉยสงบพระกายนิ่งอยู่
ด้วยเดชแห่งพระบารมีอันทรงบำเพ็ญภาวนาไว้ เหล่าอสุรมาร
ทั้งหลายก็พ่ายกระจายพินาศแก่ตนเองไปสิ้น

เป็นเวลาจวนรุ่งสางแล้ว ดวงรัชนีค่อยเคลื่อนต่ำลงยัง
ขอบฟ้า ทั่วปริมณฑะนั้นสงบนิ่ง แม้ใบพระโพธิก็มิเขยื้อนให้
ระคายโสตรพระองค์ผู้พิชิตมาร พระพายรำเพยลมเย็นมา
อ่อน ๆ พระสมณโคดมประทับนิ่งมิไหวองค์ หลับพระเนตร
เสียจากสิ่งแวดล้อมภายนอก แต่พระจักษุภายในอันทรงมอง
เห็นความเป็นไปในปางหลังมาได้อย่างแจ่มแจ้ง ประดุจมี
ดวงประทีปสุกสกาว ส่องให้บุคคลผู้ยืนอยู่ปลายทาง หันกลับ
ไปมองเห็นอดีตของตนได้ตลอดปลอดโปร่ง

พระทรงรำลึกชาติต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกล ในสมัยที่

ทรงกำเนิดมา เป็นสัตว์แล เป็นมนุษย์ในชั้น วรรณะต่าง ๆ กัน นับได้ห้าร้อยห้าสิบชาติรวมหมด จะเปรียบก็เสมือนว่าได้ ทรงบทจรจากดงไม้หนามหนา และเต็มไป ด้วยดิน ซึ่งสูบชิ้วิต พระเสด็จไต่เต้าไป ตามเหว ห้วย ด้วยความ ลำบาก ยากเข็ญ พระบาทเกือบจะพลาดตกเขาเสียก็เป็นหลายครั้ง แต่ในที่สุด เมื่อผ่านซอกถ้ำห้วยละหารธารน้ำ และที่ทุรกันดารทั้งหลาย แล้ว พระก็เสด็จขึ้นไปบรรทับอยู่ ณ ยอดบรรพต

ดังนี้จะเปรียบก็คือการที่พระพุทธเจ้าได้ไต่เต้า จากชาติ กำเนิดที่ทรามขึ้นไปจนถึงชาติอันสะพรั่งพร้อมด้วยพระบารมี ทั้งหลายอันพระเพียรสั่งสมแต่ครั้งยังต่ำต้อย พระองค์ทรงเห็น ว่าอันความดีชั่วของมนุษย์นี้เป็นเสมือนกงเกวียน สร้างสิ่ง ใดไว้อันนั้นย่อมตามมาสนอง ทำดีก็ได้ความเบิกบาน ทำชั่ว ก็ถึงแก่ย่อยยับ อันความดีชั่วนี้เป็นเสมือนตราอันตอกตรึง แน่นไว้ จะขดลบโยกถอนอย่างใดก็หาหลุดไปไม่ มันย่อม ตามมาสนองผู้กระทำกรรมอันดีชั่วเสมอไป

เมื่อทรงพบความจริงอันนี้แล้ว ก็ทอดพระเนตรเห็น กว้างไกลออกไปถึงจักรวาฬอื่น ๆ อันหมุนอยู่กลางหาวไกล

ลับลับ ดวงอาทิตย์จันทร์และดวงดาวทั้งหลายเหล่านี้ต่างก็
แยกกันอยู่ แต่อยู่ห่างในระยะอันเหมาะเจาะ และต่างก็มี
ความสัมพันธ์กันอยู่ ตัดมิขาด ดวงอาทิตย์นั้นคุมดาวให้
เดินไปตามจักรราศีของมัน แต่ดาวและดวงอาทิตย์เกิดมาตั้ง
แต่ครั้งไหนไม่มีใครรู้ จะฉายแสงสว่างนานไปอีกเท่าไรก็
ไม่มีใครรู้เหมือนกัน ไม่มีที่ตั้งต้น และไม่มีปลาย แต่มี
หลักธรรมอันเป็นประทีปส่องให้เห็น ความเป็นจริง อันเกิดมา
เองก็เป็นดังนี้ . อันกฎธรรมชาติของโลกนี้อยู่เหนืออำนาจ
บังคับมนุษย์และเทวดาทั้งปวง ของอันเกิดมีขึ้นมาแล้วก็ต้อง
หมดไป แล้วก็ตั้งต้นกันใหม่ การเกิดการทำลายย่อมมีอยู่ทุก
แห่งหน จักขัดขืนความจริงอันนี้หาได้ไม่ สัตว์โลกเกิด
มาแล้วก็ต้องตาย เมื่อตายแล้วก็เกิดใหม่ แต่วนเวียนรับ
ทุกข์อยู่ดังนี้ไม่มีวันสุดสิ้นลงได้

ดังนั้นพอเข้าใกล้บัจจุสมัยจวนสว่าง ความลับทั้ง
หลายก็กระจ่างแจ้ง ทรงเห็นความจริงอันหนึ่ง คือความทุกข์
ซึ่งครึงสัตว์ทั้งหลายให้แน่นอยู่กับโลกเป็นเสมือนหนึ่งเงาอัน
ตามตนอยู่ จะสลัดไปได้ก็เมื่อชีพสิ้นไปแล้วเท่านั้น "ทุกข์

นั้นคืออะไร ทุกข์นั้นคือความไม่เที่ยงแท้ คือชรา และโรคา พยาธิทั้งหลาย คือ ความโกรธ เกลียด โลภ หลง และความยินดียินร้ายอันตนตัดไม่ขาด คือตัณหา และความกระหาย จะได้ซึ่งลาภยศสมบัติและสรรเสริญ รวมทั้งสิ่งเพลิดเพลินเจริญใจอื่น ๆ คือความข้องอยู่ในโลก ความอยากมีชีวิตไม่รู้จักดับ คือความเบื่อหน่ายแล้วซึ่งโลกนี้อยากจะทำลายตนไปเสียให้พ้น ซึ่งเป็นการผันธรรมดาของโลก ทั้งหลายเหล่านี้แลคือทุกข์ บุคคลผู้มีปัญญาถึง ได้ตรองเห็นความจริงอันนี้แลทั่วของทุกข์ทั้งหลายแล้วหมั่นเพียรอบรมใจให้ระงับเสียได้ซึ่งทุกข์เหล่านี้ ความสุขอันไม่รู้จักจบก็บังเกิดแก่เขาผู้นั้น

พอพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเสร็จสำเร็จแจ้งซึ่งความจริงของโลกแลหนทางที่จะดับทุกข์ทั้งปวงให้หายไปสิ้น ทรงถอนกิเลสทั้งปวงให้หมดไป ตัดความอาลัยอาวรณ์แลบรรลุถึงพระบรมโพธิญาณ ปลดทุกข์ปลดบาปไปสิ้นแล้ว ก็ถึงเวลาอรุโณทัยพอดี

อะโห ดูชิทางทิศบูรพาโน้น ดวงตะวันเริ่มไขแสงออก
ส่องส่ำนำแห่งราตรี ดาวประจำเมืองชี้งเคยแผดแสงกล้า
อยู่ก็อ่อยแสงลงไปจนกระทั่งลับหาย รัศมีสกุหลาบของพระ
สุริยเจ้าค่อยเปล่งแสงสุกใสขึ้นทุกที จนกระทั่งอาบไปทั่วท้อง
ฟ้าสีเทา บรรดาขุนเขาซึ่งมีมงกุฎสีทองสวมอยู่นั้นได้เห็น
ดวงตะวันก่อนใคร ๆ ทั้งสิ้น ลมเช้าโชยมาต้องเหล่าบุบผา-
ชาติให้เผยอแย้งกลีบ ออกรับรุ่งอรุณอันพิเศษไปกว่ารุ่ง
อรุณซึ่งเคยมีมาแต่ก่อน เมฆฝนพายุกล้าทั้งหลายต่าง
ส่งบันดลถวายอภิวันทนาการแด่พระพุทธเจ้าด้วยความเบิก-
บานหรรษา สีทองงามแห่งพระสุริยาทอดลงจับน้ำในลำธาร
ละหารห้วยแดพุ่มพฤกษา เหล่าพฤกษาแดวิหกในรังรวงว่า
จงตื่นเถิด จงตื่นเถิด จงตื่นขึ้นกันเถิดอภิวันท์แดสรรเสริญ
พระผู้ยอดยิ่งมนุษย์ของเราได้สำเร็จพระโพธิญาณแล้ว
“เสียงนั้นกระท้อนก้องไปทั้งป่า เหล่าบักษาน้อย ๆ รองบอก
กันว่า “รุ่งแล้ว รุ่งแล้วตื่นขึ้นไหว้พระองค์ผู้ตรัสรู้เถิด” กะ
ต้อยติวิตบินถาออกจากรัง นกแก้วร้องเสียงเจื้อย ตีทอง
กิก ๆ เรื่อย ๆ ไปเป็นการสำราญใจ บอกเล่ากันทั่วหมู่นก

กว่าสิ่งใดได้บังเกิดขึ้นแล้ว

ด้วยเดชะ พระบารมีคุณ และ พระเมตตา อันใหญ่ยิ่งต่อ
โลก ความสงบได้แผ่สร้านไปทั่วบริเวณใกล้ไกลอย่างไม่เคย
มีมาแต่ก่อน บุคคลผู้ใจเหี้ยมก็บังเกิดความอ่อนละมนขึ้น
ในใจคน ที่ลับมีดแลวงคมไว้ว่าจะฆ่าเขาก็กลับเอามีดไปซ่อน
เสีย คนขี้โกงกลับเวียนนับเงินให้ครบถ้วน คนพาลสันดาน
หยาบและใจทุจริตทั้งหมดก็กลับละพยศหวนกลับไปสู่ความดี
และความเมตตากรุณา ความรักความปรารถนาจากหฤทัยพระ
พุทธองค์แผ่ขยายไปทั่วพิภพ วันนั้นจอมนักรบผู้ฉกาจก็วาง
อาวุธของตน คนไข้กระโดดลงจากที่นอนอย่างกะปรี้กะเปร่า
หัวเราะร่าอย่างหวัวกระชุ่มกระชวย เสียงแจ่มใสดุจทราบว่า
เวลาเช้าวันนั้นความสุขได้หลั่งมาจากร่มโพธิ์ณ แควันคยา
ไหลไปทั่วทิศานุทิศ แม้พระนางยโสธราผู้ศร้าสร้อยไม่รู้จัก
สร่างก็พลันรู้สึกสำราญพระหฤทัย ประดุจว่าความรักนั้น
คงอยู่เสมอชีพ ความทุกข์ใหญ่ยิ่งในการต้องวิปโยคพลัด
พลากพระสวามีกเป็นอันหายไปประดุจปลิดทิ้ง

เหล่าสัตว์โลกทั้งหลายพากันเป็นสุข และรักใคร่มีใจ

เอื้อต่อกันอย่างที่มันไม่เคยมีมาแต่ก่อนเลย อย่าว่าแต่หมู่มนุษย์เลยหนอ แม้เทพยเจ้าก็ประกาศถันทุกทั่วหล้าว่า "พวกเราจงยินดีเถิด พระภควันต์จ้าสำเร็จพระโพธิญาณอันยอดยิ่งแล้ว" เหล่าเปรตอสุรกายก็พากันชื่นชมโสมนัส มองลงมาเบื้องล่างในโลกมนุษย์อีก ก็ได้แลเห็นกวางตัวเล็มหน่อไม้อยู่ริมทิน อีกแม่เลี้ยงซึ่งตุถาเป็นมันเมื่อวานนี้ แต่วันนี้กลับเลี้ยงหมิงแตตัวนรับนางกวางด้วยสันถวไมตรี ให้เจือมหินนั้นกินทรีย์นอนใช้รังนิ่ง ไม่กังวลกับการโฉบเฉี่ยวสัตว์กิน นกกินปลาก็นอนยิ้ แตดสบายไม่ตีบีกขยับจงอยปากเมื่อเห็นปลาว่ายวนในลำธาร ผีเสื้อต่างสีบินวนเวียนอยู่รอบ ๆ ฝูงวิหค แต่มันก็หามีอันตรายใดไม่ สัตว์โลกทั้งปวงมีความรักความเมตตากันยิ่งยวดทั้งนี้ ก็เพราะพระพุทธองค์ได้ทรงชนะมารเด็ดขาดแล้ว และทรงพบพระธรรมอันล้ำลึก มีแสงสว่างแรงกล้ายิ่งอาทิตย์ ส่องโลกให้กระจ่างอยู่เป็นนิจนิรันดรนั่นเอง

พระพุทธองค์ทรงคลาย พระอิริยบถจากการประทับนิ่งเป็นเวลานาน เสด็จลุกขึ้นยืน พระองค์ทรงรู้สึกแน่มใจ และ

อิ่มเอิบด้วยความยินดี พระพละซึ่งหายไปแต่ก่อนนั้นกลับคืนมาสิ้น และรู้สึกแข็งแรงขึ้นกว่าแต่เก่า พระทรงอุทานว่า "สังฆารเอ๋ย เราได้พบเจ้าแล้วในวันนี้ เราได้ท่องเที่ยวค้นหามาหลายชาติ แต่เพิ่งพบในวันนี้เองว่า เจ้าเป็นผู้สร้างเรือนจำอันกักขังจิตต์เราไว้ แต่นี้ไปเจ้าไม่อาจสร้างบ้านทำกำแพงอันเป็นของลวงหุ้มห่อเราไว้ได้อีกแล้ว สังสารเจ้ามีแต่พุพังหักไป แต่ความสุขอันยอดยิ่งซึ่งเราค้นพบนั้นไม่มีวันแตกดับไม่มีวันทำลาย เราได้พบแล้ว เราได้ผ่านทุกข์ทั้งปวงแล้ว

เล่มที่ ๗ ผู้ใหญ่ยิ่งเหนือจักรพรรดิ์

นับแต่สิทธัตถบรมราชโอรสเสด็จออกทรงมหาภิเนษกรมแล้ว พระนครกบิลพัสดุ์ซึ่งเคยครึกครื้นด้วยศพท์ดำเนียงเสียงสรวลและดีดสีเป่าก็กลับร่วงโรยเหี่ยวแห้ง ด้วยเหตุว่าจอมเมืองได้บ่ายหน้าจากไปเสียแล้ว พระเจ้าสิริสุทโธหนะบิพระหฤทัยอันกลัดหนองหมองคล้ำ ท้าวเธอส่งคนไปสืบความข่าวคราวในบรรดาหนุ่มโยคีและนักพรตต่าง ๆ แต่ก็หามีผู้ใดพบพระบรมโอรสไม่ พระนางยโสธราพิมพา ก็เต็มไปด้วยความ

โทมนัสเชื่อมซึมอยู่ เธอมิได้ทรงเห็นความสดชื่นในสิ่งใด มิได้ทรงสดับสำเนียงใดแล้วเห็นว่าไพเราะ แม้เสียงสรวลของนางใน ซึ่งแว่วมาแต่ไกลเธอก็กลับยินเป็นเสียงกำสรวลให้ทั้งสิ้น

วันหนึ่งในฤดูฝน พระพิรุณพึ่งเหือดหายไปใหม่ ๆ เม็ดน้ำฝนยังค้างอยู่บนใบมะม่วงมองดูแวววาวราวกับเพชรในยามต้องแสงตวันส่องอร่าม พื้นดินประดับด้วยตฤณชาติสีเขียวสอาด ต้นไม้แตกใบอ่อนสล้าง มองไปทางใหนก็ล้วนแล้วแต่ความสดชื่น ชวนใจให้ระเริงรื่นเกษมสันต์ จึงพระจอมขวัญยโสธราเสด็จออกมา ณ สระน้ำอันสวยงามในพระอุทยาน น้ำชื่นเปียมถึงขอบ แลราบเรียบราวกับแผ่นกระจกเป็นเงางาม ริมน้ำนั้นดาระดาดอยู่ด้วยบัวบุณฑริก และปุษยาชนิดอื่น ๆ สีเหลืองขาวแดง และสัตตบงกชตระการตา ณ ที่นี้พระนางเคยเสด็จมากับพระสามี ทอดพระเนตรดูพระฉายาในน้ำอย่างเป็นสุขสำราญใจ พระภัศดาทรงสรวมกอดเธอไว้ แลจุมพิตด้วยความเสน่หา พระกายามิได้ห่างกัน มาบัดนี้ เงาแห่งพระสิทธัตถะนั้นหามีไม่แล้ว พระเนตรของพระ

นางแก้วอันเคยแจ่มจรัส ก็จางรัศมีแสงหมดไปหามีไม่ พระ
ปรางอันแดงระเรื่อกับชูบชิดเคียงย่น ริมโอษฐ์อันอ่อนหวาน
ประดุจกลีบกหลาบกลับซีดลง เพราะความทุกข์โทมนัสถึง
พระภัศดา พระเกษามุ่นไว้ก็แต่เพียงมิให้ลงปรกหน้ารำคาญ
พระเนตร มิทรงตกแต่งให้วิจิตรเพริดแพร้วแต่อย่างใด ทรง
แต่พัสตราภรณ์สีขาว ปราศจากเครื่อง ประดับ ประดุจ หญิง
หม้ายขณะที่ย่างดำเนิน พระกายอ่อนระทดระทวยผีพระบาท
เบาประดุจเท้าเคียงผา แม้ย่างลงบนใบไม้แห้งสำเนียงใดจะ
เกิดขึ้นก็หาไม่ พระเนตรของพระนางก้มลงต่ำ ไม่เหลือบดู
ความงามของพระอุทยานแต่อย่างใด พระหัตถ์ทำพระสั่ง
ไข่มุกข์ซึ่งพระสวามี ทรง ปลด ทิ้งไว้ ตอนเสด็จ จาก เมืองไป
อนิจจา คืนนั้นช่างชมขึ้นเสียเหลือเกิน

อีกพระหัตถ์หนึ่งนั้น ทรงกุมพระราหุลกุมารน้อยซึ่ง
มีชันษาเข้าเจ็ดขวบแล้ว พระกุมารเต็มไปด้วยความร่า
เริงยินดี ทรงพระสรวลร่าในขณะ ที่ทอดพระเนตรเห็น
บุบผชาติ และเหล่าปลาเงินทองเหวาว่ายอยู่ในสระ พระ
หัตถ์โปรยเมล็ดข้าว พระเนตรจับอยู่ที่หมู่ปลา ส่วนพระ

มารดานั้นเขตร์สลด หอดพระหฤทัย แล้วตรัสถามเก่
เหล่านกยางซึ่งถลาล งับปลาในสระนั้นว่า " ยังจะได้เห็น
พระภัศดาบ้างหรือไม่ พระเสด็จแอบเฝ้าอยู่ แห่ง ใดช่วย
บอกด้วย.ดิดความทุกข์ครั้งนี้ทำให้ชีวิตจะขาดลงรอนๆแล้ว"
ทันใดนั้นนางกำนัลเข้ามาทูลว่า มีนายวาณิชย์สองคน
เดินทางมาจากหัดินปุระ นำเครื่องเพชรมาขาย แต่สิ่งที่
ล้ำค่ากว่าแก้ว มณีทั้งปวงซึ่งเรานำมา นั้นคือข่าว พระสวามี
พระนาทรงพ้น ภัยพระหฤทัยโดดผวาด้วยความยินดีเป็นที่
สุดจนมิอาจบรรยายได้ ครั้นสงบพระหัตถ์สำรวล และน้ำพระเนตรไหลหยาด
ย้อย ครั้นสั่งให้นางกำนัลพาเขาเข้ามาเฝ้านอกม่าน แล้ว
พระนางก็ทรงถามเขาจากหลังพระวิสุทธว่า

"ท่านวาณิชย์ ท่านมาจากทางไกล ท่านได้พบสามี
ฉัน และได้อภิวันทนาการ เพราะพระทรงเป็นพระพุทธเจ้า
ผู้ล่วงพ้นกิเลสดุจเป็นที่เคารพของโลกพระองค์ก็ดังเสด็จ
มาณ ที่นี้จริงหรือ?"

"พระเจ้าข้า ข้าพเจ้าได้พบสามีของพระองค์ซึ่ง
เสด็จหายไปจากพระนคร และบัดนี้พระองค์ทรงทันพบ

พระอรรถอันวิเศษใหญ่ยิ่งกว่าสมบัติของจักรพรรดิทั้งหลาย
มารวมกัน ได้ทรงนำพระธรรมอันล้ำค่านี้มาโปรดสัตว์
โลกให้พ้นจากความทุกข์ เลิกความเวียนว่ายอยู่ในหว่างแห่งการ
เกิดดับมิรู้จักหมดสิ้น คนทั้งหลายได้เสวยพระธรรมของ
พระองค์แล้ว ก็มีใจผ่องแผ้วประดุจท้องฟ้าอันปลอดฝน
ปราศจากเมฆ พากันตามเสด็จพระองค์ไปประดุจฝูงเกะ
เดินตามขาย หรือใบไม้ที่ปลิวตามลม ข้าพระบาทได้
เข้าเฝ้าฟังพระธรรมจากพระโอษฐ์ของพระโปรดทศพลัง
สวนก่อนเสด็จมาจำพรรษา ณ ตบิลพัศดุ์นพระเจ้าข้า"

พระนางทรงตอบเขาว่า "ขอบใจท่าน แต่เรื่องนี้เป็น
เรื่องใหญ่ เขารู้ได้อย่างไรกันว่า พระสวามีของเรา
สำเร็จพระโพธิญาณ โปรดบอกเราหน่อยเถิดท่านผู้จารี"

นายวาณิชย์จึงเล่าถวายดังคำของชาวหุบเขาเล่าว่า
ในคืนวันที่พญามาร ม ประจญพระบรมศาสดานั้นแผ่นดิน
เกิดไหวสะเทือนเลื่อนลั่น น้ำในลำธารหยุดไหล ยกทัพพญา
มารให้หมดไป แล้วในรุ่งอรุณวันนั้นเอง โลกทั้งสิ้น
พร้อมด้วยความหวังอันใหญ่ยิ่งสำเร็จลงแล้ว ทุกวันมา

แล้วก็ได้เห็นพระพุทธองค์ทรงประทับนั่งอยู่ใต้ต้นโพธิ
ทรงใคร่ครวญถึงวิธีที่จะช่วยสัตว์โลกทั้งหลาย ให้พ้นจาก
การเวียนว่ายตายเกิด ให้พ้นจากความโง่เขลาอันมืดมัว
และกิเลสต่างๆ อันเปรียบเสมือนเครื่องถ่วงจิตต์ ให้ลงไปสู่ความ
เสื่อมทราม และมาในวันนั้น โลกก็ได้พบว่าพระองค์ทรง
ประสบผลสำเร็จแล้ว แต่พระธรรมนั้นเป็นสิ่งยาก
ลึกล้ำนัก หลายท่านจะตามได้แม้จะทรงบัญญัติทางให้แล้วก็ดี
พวกเขาจะเปรียบเสมือนบุคคลที่ตกรางอยู่นาน แม้เมื่อทรงให้
แล้วก็ยังต่ออิสสระภาพอยู่ ครั้นจะเสด็จไปเปิดทางมิเบิด
ทางให้คนอื่นเล่า พระทัยก็เต็มไปด้วยความสงสาร ทรง
ปรารถนาจะให้เขาเป็นสุขด้วยกันทุกผู้ เพราะทั้งพระองค์
ทั้งเขาเหล่านั้นต่างก็มีสายโลหิตสีแดงอันเดียวเหมือนกันทั้ง
สิ้น และในขณะนั้นเอง ได้ทรงสดับเสียงร้องโหยหวลว่า
"อนิจาเราจวนจะวินาศกันสิ้นแล้ว" แล้วก็มีเสียงกราบทูล
อ้อนวอนว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงแสดงพระธรรม
เพื่อช่วยฝูงชนให้ได้ประพฤติตามบางเถิด"

ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงตรวจดูโลก และทรงหยั่งรู้

ว่าบุรุษใดควรสอนก่อน บุรุษใดควรสอนทีหลัง จึงตกลงพระทัยประทานพระธรรมแก่ผู้ต้องการศึกษา เวลานั้นไม่มีใครซึ่งอาจเรียนพระธรรมสำเร็จได้ นอกจากพระปัญจวัคคีย์พระฤาษี ๕ องค์ ผู้บำเพ็ญพรตอยู่ ณ ป่าพาราณสี พระพุทธองค์เสด็จไป ณ ที่นั้น แล้วก็ทรงเทศนาพระธรรมจักรกัปปวัตนสูตรแก่เขา ยังให้พระฤาษีเหล่านั้นสำเร็จเป็นอรหันต์ไปทั้ง ๕ องค์

อันพระธรรมซึ่งพระพุทธเจ้าเทศนา โปรดพระเจ้าพิมพิสาร แห่งแคว้นมคธ ผู้ถวายเวฬุวนาราม อันรมรื่นแด่พระพุทธองค์นั้น มีใจความดังที่พระราชาโปรดให้สลักไว้ในศิลาว่าดังนี้

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํ เหตุ ตถาคโต (อาห)
เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํ วาที มหาสมโณ

แลในป่าเวฬุวันอันรื่นรมณ์ด้วยเดนไผ่นั้น เขาเล่าว่าได้มีการประชุมใหญ่พระบรมศาสดาได้ทรงประกาศพระศาสนาของพระองค์ อันสรุปได้โดยความว่า

สพฺพปาปสฺส อกรณ์ กุสลสฺสูปสมฺปทา

สจิตฺตปรโยทปนํ เอตํพุทฺธสาสนํ
อย่าก่อความบาปทั้งหลายขึ้น พึงสร้างแต่สิ่งซึ่งเป็นกุศล

ถ้างจิตต์ให้บริสุทธิ์ใสสอาด นี่แหละ คือคำสั่งของพระพุทธเจ้า

เมื่อนายพาณิชย์เล่าจบลงแล้ว พระนางยโสธราก็รับสั่งถามว่า "พระสวามีของดิฉันเสด็จไปแห่งใด ในขณะนี้ ?"

เขาทูลตอบว่า "พระองค์ประทับอยู่ ณ ราชคฤห พระเจ้าข้า หากคิดกำหนดหนทางเดินแล้ว เดือนหนึ่งก็ถึงกบิลพัสดุ์พระนครพระเจ้าข้า"

พระเจ้าสิริสุทโธนะได้ทรงสดับดังนั้น ก็มีพระทัยยินดียิ่งนัก พระองค์ทรงสั่งอำมาตย์เจ็ดคน ให้ควบม้าทะยานตรงไปยังราชคฤหะโดยเร็วพลัน ให้ทูลพระราชบุตรว่าพระบิดาทรงพระประชวรหนัก ทรงเป็นกังวลถึงพระบรมโอรสยิ่งนัก ขอให้รีบเสด็จกลับกบิลพัสดุ์โดยเร็วเถิด บิดาจะเสด็จสวรรคาลัยอยู่แล้ว ฝ่ายพระนางยโสธราเทวีก็ทรง

ทำเช่นเดียวกัน เธอตรัสสั่งม้าใช้ว่าให้รีบไปทูลพระสวามี ว่าพระชายาของพระองค์ มารดาแห่งราหุลกุมาร โหยหาถึงพระองค์เป็นที่ยิ่งแล้ว พระนางได้ทรงสดับข่าวว่าพระองค์ทรงพบสิ่งอันล้ำสมบัติจักรพรรดิจงใคร่ ทูลขอ ประทาน สำหรับพระนางเองและพระโอรสบ้าง

พวกขุนนางรับพระราชโองการแล้ว ก็รีบควบม้าเร็ว รีบไป แต่พอเขาไปถึงเวฬุวันวนาราม ป่าไผ่อันรื่นรมณ์ซึ่งเป็นที่ประทับของพระองค์นั้น เขากลับลืมพระราชโองการของพระมหากษัตริย์เสียหมดสิ้น กลับทรุดกายลงนั่งฟังพระสุรเสียงอันมีกังวานไพเราะจับ ใจด้วย กิริยางวยงงหลงลืมตัวเองไปสิ้น ครั้นรสพระธรรมไหลรินเข้าโสตรแล้ว เขาก็บังเกิดจิตศรัทธาหาอาจขยับ เขยื้อนตัว ไปจากที่นั้นได้ไม่ ดวงใจบังเกิดความชุ่มฉ่ำเหมือนได้รับน้ำอมฤตอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง เขาทั้งหลายเหล่านั้นก็ได้ครองความเป็นสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์ครองสบงจีวร แทนเครื่องนุ่งห่มของฆราวาสเสียสิ้น อำมาตย์หมู่ใดๆก็เป็นดังนี้ไปทั้งทุกผู้

กษัตริย์เห็นท่าจะไม่เปนการ จึงส่งกาพุทายี พระสหายเพื่อนเล่นแต่เด็กน้อยของพระบรมโอรสมาทูลอัญเชิญรับสั่งเปนบังคับว่าให้ทำการให้สำเร็จ กาพุทายีเปนคนเจ้าบัญญา พอถึงพระอุทยานก็ดึงผ้ายมาอุดหูเสียมิให้สดับพระธรรมเทศนา เขาเข้าไปกราบทูลดังพระบรมราชโองการพระพุทธบิดา

พระผู้ศัดสนแล้วซึ่งกิเลส ตรัสบอกแก่เขาว่า “กาพุทายี ไปทูลพระบิดาเถิดว่าเราจะไป เปนความประสงค์และเปนหน้าที่ของเราที่จะต้องไป บุรุษพึงเคารพและสนองคุณผู้มีอุปการะแก่ตน ไปทูลราชาและโสธราเถิดว่าเราจะไป”

ฝ่ายพระมหากษัตริย์กรุงกบิลพัศดุ์ โสธราเทวี และชาวบุรีทั้งหลายได้ทราบข่าวว่า พระบรมศาสดาจะเสด็จสู่กบิลพัศดุ์ก็มีความยินดีเปนที่ยิ่งต่างตกแต่งซุ้มประดู้วยดอกไม้เฟื่องมาลัยสลับไหมทอง แพรเรืองรองสีแดง เขียวสรรหาดอกไม้หอมมาประจง ประดับประดา ให้มีกลิ่นหอมเลิศ ปลูกพลับพลาประเสริฐร่ามเรืองด้วยแสงรัตน ติด

ธงธิวปลิวไสวไปทั่ว แล้วจัดกระบวนกุญชร สวมอาภรณ์เพริดแพร้ว กูบแก้วแกมหิรัญ ล้วนแต่เลือกสรรค์สิ่งวิเศษมาตกแต่งช้างพระที่นั่ง ให้เลิศลอยควรแก่การรับเสด็จพระโอรสจอมขวัญเห่งพระนครกบิลพัศดุ์ ให้ไปรออยู่ใต้พลับพลาที่ประทับ พอพระราชบุตรเสด็จมาถึง อมาตย์น้อยใหญ่ก็หรุดตัวลงยอกรกราบไหว้ แล้วให้นางระบำร้องรำร่ายปรายโปรยบุบผชาติไปทั้งสถลมารคซึ่งพระองค์ทรงควบขับพาชีผ่านไป สรรพดนตรีดุริยางค์ทั้งหลายก็ให้บรรเลงมีสนั่นไป ทั่วทั้งธานี ในวันนั้นทุกคนคอยฟังเสียงระฆังตี อันเปนสัญญาว่าพระเสด็จมาถึงแล้ว

พระนางยโสธราเทวีรับทรง พระวอทอง เสด็จสู่เชิงเทินอันเปนที่สูงเพื่อคอยทอดพระเนตรดูพระสวามีแต่ไกลๆ มองไปจากปราการนั้นแลเห็นภูมิภาพโดยรอบบริเวณ ในป่าโน้นเนืองนองไปด้วยต้นอินทผาลัม และต้นไทร ขอบทางเวยนนั้นงามด้วยไม้ดอก ไม้ผลขนริมตลิ่งงามดังภาพเขียน ใต้ร่มไม้เปนที่ราบเตียน หญ้าขนเขียวเปนที่น่าระรื่นรมย์ ภายนอกพระทวารวังเปนทับกระท่อมที่อาศัยของคน

คนยากไร้เหล่าจัณฑาลสกุลต่ำ ผู้เปนกษัตริย์และพราหมณ์
จำต้องหิ้วกระให้ใกลพ้น เพียงแต่เหยียบเงาเข้าก็อับจน
เสื่อยดกิน ต้องสะเดาะเคราะห์กันเปนพิธีใหญ่ เพื่อปัดจัญ
ไรไปเสียจากตัว แม้กระนั้นเขาผู้ยากจนเหล่านี้ก็มีอุส่าห์
ตื่นก่อนตวันส่องแสง ด้วยตั้งใจคอยแสดงการวะแก่พระมุนี
บ้างบีนต้นพฤกษ์พังเสียงพระสังฆ์บ้างเงียหูฟัง เสียงฆ้อง
กลองอันขานบอกเวลาพระเสด็จใช้เวลาตามประสายากปัด
กวาดทับกระท่อม ปักธงพร้อมตามทิ่ม บ้างมัดใบมะเดื่อ
เปนสายยาวรี่แขวนไว้ ณ ซุ้มประตูบ้านพร้อมกันตั้งแต่
วันวานนี้ว่า “พระบรมศาสดาของเราเสด็จมาแล้วหรือยัง
เพื่อนเอ๋ย”

พระนางยโสธราเถา ก็เฝ้าจับพระเนตรจ้องมองดูหน
ทางไม่ผิดอะไรกับผู้อื่น ยิ่งตวันแผดแสงในตอนสายพระ
พักตรของเธอก็คลายสีอันแดงระเรื่อซีดสลดลง ตามลำดับ
พระอุระหวั่นประว้าว่า พระสวามีคงจะมิเสด็จมาเสียแล้ว
ทันใดนั้นเองพระนางทอดพระเนตรเห็นนักบวชผู้หนึ่ง
เดินเดี่ยวมาแต่ไกลเกษาโกนเกลี้ยงเกลา หุ้มองค์ด้วยภูษาสี

เหลือง หัตถ์นั้นอุ้มบาตรดิน ดำเนินนำหน้ามาแต่ผู้เดียว สองซ้ายขวาถัดไปนั้นเปนพระภิกษุแต่งสีเหลืองดุจกัน แต่องค์ภิกษุซึ่งนำหน้านั้นทำทางควรแก่การเคารพนบอภิวันทยิ่งนัก อาการซึ่งก้าวเดินก็งามสง่าน่าประหลาด เนตรสุกใสบริสุทธิ์ ปวงชนซึ่งถวายของมองดูด้วยความพิศวง บ้างก็นั่งงง บ้างก็ก้มลงกราบ บ้างก็หน้าเศร้าด้วยไม่มีของถวาย นายไพร่กระซิบถามกันว่า ใคร? ใคร? พระฤษีนเปนเทวดาหรือ?

พอพระภิกษุนั้นดำเนินเข้ามาใกล้พลับพลา พระวิสูตแพรก็เผยออก ยโสธราเทวีสดุ้งผวาหวีดร้องว่า "พระสวามีหม่อมฉันมาถึงแล้ว"

ฝ่ายพระเจ้าครองนครกบิลพัศดุ์ได้ทรงสดับว่า พระราชโอรสเสด็จมาโดยมิได้ทรงภาชีอย่างขัตติยะ มิหนำซ้ำโกนพระเกษาเสียจนสิ้นสวย ทรงแต่ภูษาเหลืองเก่าคร่ำคร่าบทจรมาด้วยบาทเปล่า มิหนำซ้ำทรงถือบาตรรับทานอาหารจากคนยากจนเข็ญใจ ก็ทรงพระพิโรธยิ่งนัก ความรักใคร่เอ็นดูเหือดหายไปสิ้นพระองค์ทรงกระทืบพระบาท ดิ่ง

พระมัสสุขาวอย่างแรง แล้วตรัสเรียกเสนาให้จัดม้าพระที่
นั่งมาถวายพระพักตร์แล้วเสด็จขึ้นบนหลังม้า กระแทกโกลน
โดยแรงจนม้าถลาแล่นประดุจลูกธนูออกจากแหล่ง พระ
องค์ทรงควบไปตามถนนตรอกซอกฝูงชนซึ่งเดินเกะกังขวาง
หน้าพากันหลบวุ่นวายวิ่งเตลิดหาย บอกกันไม่ทันว่าพระ
ราชาเสด็จแล้ว ริบเคารพนบไหว้เกิดชาวเรา พอเขาพูด
ไม่ทันขาดปากม้าก็วิ่งผ่านหน้าเลยไป พระราชาทรงควบ
ใหญ่จนกระทั่งถึงกำแพงวัด ซึ่งมีฝูงชนยืนอยู่แน่นขนัด
เหลือที่จะนับได้ ยังหลั่งไหลมาจากสารทิศต่างๆ ก็ไม่มี
ขาดสาย เขาแหวกทางเปนช่องให้กษัตริย์เข้าไปยังพระ
พุทธองค์ซึ่งทรงยืนส่งบังแช่มช้อยอยู่ แลทอดพระเนตรดู
พระราชบิดาด้วยความกรุณา และสุภาพเรียบร้อยน่าเคารพ
ทันใดนั้นเอง กษัตริย์ก็หายทรงพระพิโรธดังปลิดทิ้ง
พระพักตรลาย ความบึงตึงด้วย ความชังเคียดแล ะไม่พอ
พระทัยลง พระองค์เสด็จลงจากหลังม้าพระที่นั่งทรุดองค์ลง
คำนับแล้วคุกพระชงฆ์ลงถวายอัญชลีแด่พระพุทธองค์ ด้วยพระ
ทัยสามิภักนอบน้อม ความปิติสุขฉายแสงออกมาให้เห็น

อย่างเด่นชัด เพราะทรงตระหนักแน่แล้วในขณะนี้ว่า พระราชบุตรของพระองค์นั้น ทรงพระประเสริฐใหญ่ยิ่งกว่าจักรพรรดิทั้งหลาย ฝูงชนซึ่งล้อมรอบพระองค์อยู่นั้น ต่างก็มีอาการสงบนิ่ง ไม่มีใครกล้าเอ่ยปากแต่อย่างใด กษัตริย์ทรงสงบระงับความตื่นเต้นพระทัยได้แล้ว ก็เอ่ยโอษฐ์ตรัสถามว่า

"ลูกรักพ่อไม่ได้คิดเลยว่า ลูกจะปลอมองค์มาเยี่ยงกระยาจกขอทานฉะนี้ ลูกของพ่อเมื่อก่อนนี้ทรงพัสตราภรณ์อันเพริศแพร้ว ประดับองค์ด้วยแก้วมณีค่าล้ำเพียงแต่ตบหัตถ์เท่านั้น สารพัดสิ่งจะมาถึงพระองค์ ลูกเอ๋ยตั้งแต่ลูกจากไป พ่อไม่เคยมีความสุขเลยแม้แต่น้อย ทำไมลูกจึงทิ้งพ่อไว ให้โศรกเศร้า ยโสธราเทวีของลูกก็เช่นกัน เธอมิเปนอันเสวยและบรรทม เช้าค่ำก่นร่ำให้จนพักตร์ซีดสลดม้วหมอง การบรรเลงขับร้องและฟ้อนรำเธอก็มินำพา เธอพึงมาสนทุกข์หมองไหม้ในวันที่ลูกมาถึงนี่เอง ลูกของพ่อทำไมจึงทรงภูษาเหลืองเก่าคร่ำคร่าและเที่ยวขออาหารจากชาวเมืองดังนี้เล่า ลูกรก?"

พระอินทร์เจ้าของเราทูลตอบว่า

"สกุลของหม่อมฉันเป็นอย่างนี้เองค่ะ หม่อมฉันจึงต้องทำอย่างนี้ด้วย"

"อะไรกันลูกรัก ลูกเอาที่ไหนมาพูด วงศ์ศากยะมีอายุยืนนานนักหนาแล้ว พ่อไม่เห็นมีใครเขาทำดังนี้เลย"

"สกุลของฉันไม่ใช่ศากยะดอก หากเป็นอริยวงศ์พระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จมาก่อน หม่อมฉันได้ทรงกระทำดังนี้ทุกพระองค์ หม่อมฉันจึงต้องทำอย่างพระพุทธองค์นั้นๆ ด้วย ก็อย่างเดียวกับที่ทรงธรรมต้องสวมเกราะ แต่งเครื่องรบครบครันเยี่ยงกษัตริย์แต่โบราณกาลนั้นแหละค่ะ พระบิดาเป็นกษัตริย์ แต่ลูกเป็นนักบวชต้องทำอย่างนักบวช ทางหลายผู้ยังประโยชน์สุขให้แก่โลก ลูกไปค้นหาแก้วมณีอันมีค่ายิ่งกว่าสัตตรัตน์ของพระจักรพรรดิเจ้ามาแล้ว ลูกจะได้แจกจ่ายให้แก่ชาวโลกทั้งหลายต่อไป"

พระราชาทรงฉงนพระทัยยิ่งนัก ด้วยมิได้ทอดพระเนตรเห็นทรัพย์สมบัติใด พระพุทธองค์ก็เสด็จบทจร ทรงจีวรคร่ำคร่าและมีบาตรดินใบหนึ่งเท่านั้นเอง ตรัสถามว่า

"สมบัติจะไรที่ไหนกัน ลูกรัก พ่อไม่เห็นมีสิ่งใดเลย"

พระมหา โพธิสัตว์ทรงจับ พระกร พระ พุทธบิดา จุง เสด็จดำเนินไปตามถนนพลางตรัสเล่าให้ฟังถึงพระจตุราริย สัจจ์ สันติปฏิปทา อัฏฐศีลอันควรงดเว้นเสียเพื่อจะได้ ปราศภัย มรรคแปดอันควรสนพระทัยและดำเนินตาม ไม่ว่าจะเปนกษัตริย์หรือทาษต้อยต่ำ คุณทาสเข็ญใจปาน ไร ฉลาดโง่ แก่หรืออ่อนวัยปานไหนก็พึงสดับและปฏิบัติ ตามทั้งสิ้น เพื่อจะได้เข้าสู่นิพพานอันพ้นแล้วซึ่งปวง ทุกข์ และการเวียนว่ายในห้วงมหรรณพของทางโลก

พระมหากษัตริย์ได้สดับก็ชุ่มชื่นกมล พระพักตร์ หายย่นสิ้นฉงนสนเท่ห์เพราะแสงสว่างแห่งปัญญาได้ปรากฏ แก่พระองค์แล้ว ในราตรีนั้นเอง พระเจ้าสิริสุโธทนะและ พระศรียโสธราผู้เปนสะใภ้ก็ทรงสำเร็จพระปรมัตถ์ อัน เปนความเกษมศานติไม่รู้จักเหือดหาย

เล่มสุดท้าย สิงที่อยู่คู่ฟ้า

เบื้องล่างแห่งภูเขาหิมาลัยสูงเยี่ยมตระหง่าน และสด

ชื่นอยู่ด้วยไม้อันเขียวชะอ่ม และมีดอกอันงดงามหอมหวน
เพราะมีน้ำหล่อเลี้ยงอยู่ตลอดปีเป็นที่รื่นรมย์ยิ่งนัก มีกอง
ศิลาต่างสี ประดับด้วยรัตนะหักทับกันอยู่ดาระดาด เกือบ
ทุกอันมีรอยสลักลวดลายอย่างปราณีตบรรจง แต่ทว่าลบ
เลือนไปบ้างแล้วด้วยความชราของอายุ บางอันก็เบื้องดิน
แทบจะมองดูเส้นลายไม่เห็น บางอันก็ฝังจมอยู่ในดินราก
มะเดื่อชนพันรัดเอาไว้แน่นหนา ดางอันก็ถูกไม้เลื้อยขึ้นปก
คลุมยะยุ่งจนไม่มีใครทราบว่ามีศิลาอยู่ ภายใต้ไม้เลื้อยอัน
เขียวชจนมืดและดุกแก และเหล่าสัตว์เลื้อยคลานอันๆพา
กันออกมาจาก โพรงไม้ผุๆซึ่งสลักเสลาอย่าง ปราณีต อัน
แสดงว่าแต่ก่อนนี้เคยประกอบขึ้นเป็นที่ประทับของ กษัตริย์
พันปราสาทอันงามและราชอาสน์ กลายเป็นที่อยู่ของเหล่า
สุนัขจิ้งจอก อันเข้าไปขุดตัวนอนสบายทุกสิ่งทุกอย่าง
ล้วนแต่แสดงถึงความไม่เที่ยงแท้ทั้งสิ้น เพราะว่าทราก
สลักหักพังเป็นที่อาศัยของเหล่าจตุบาททวิบาท และเลื้อย
คลาน เหล่านี้เหละคือกรุงกบิลพัศดุ์ซึ่งเคยเจริญรุ่งเรือง
วะวาบวับด้วยแสงแก้วมณี และเป็นที่ซึ่งจอมกษัตริย์เคย

ประทับสุขสบายมาแต่ก่อน
พระพายเท่านั้นยังคงร่ำเพยอยู่เช่นเดิม มหาสิ
รินทร์หมาถยและธารน้ำเท่านั้นยังคงอยู่ บุบผาชาติเทา
นั้นก็ยังคงบานสะพรั่ง และส่งกลิ่นหอมหวานอยู่มิได้ขาด
ความจริงในธรรมชาตินี้เปนฉันใด พระพุทธโอวาทก็เปน
ฉันนั้นคำสั่งสอนของพระบรมศาสดายังคงอยู่ ไม่รู้จัก
เสื่อมคลายหายศูนย์ไปจาก โลก พระคัมภีร์เล่าว่า ในอดีต
สมัยนั้น พระบิดาและพระประยูรญาติพากันมาแวดล้อม
เฝ้าแหนพระพุทธองค์ทรงสดับพระพุทโอวาท แล้วก็ทรง
เลื่อมใสศรัทธายิ่งนักที่เคยถือพระองค์ว่าสูงศักดิ์สูงอาวุโส
กว่า ก็นอบน้อมถ่อมกายอยู่แทบบาทพระผู้ทรงพ้นแล้ว
จากห้วงทุกข์ในโลกทั้งสิ้น พระศาสดาเสด็จประทับเทศนา
ประทาน พระญาติในสวนขวัญอันเปนที่สงัดร่มเย็น สร้าง
เปนเนินสูงต่ำหลั่นลดเปนชั้นๆ ก่อตั้งฐานปูนผสมเปนภู
เขาน้อยๆสำหรับปลูกกุหลาบหลากสีและมีกลิ่นระรื่นรวย
น้ำพุขนพวยพุ่งอยู่กลางสวนชวนให้ทัศนายิ่งนัก เหล่าพระ
บรมวงศานุวงศ์ได้ทรงสดับพระสทธรรม ก็มีหฤทัยเอิบ

อาบ ชุ่มฉ่ำไปด้วยน้ำอมฤตแห่งปัญญา ซึ่งต่อมาก็ยังผล
ให้ชาวชมพูทวีปทั้งหลายได้มีกมลอันบริสุทธิ์สดใส และ
เห็นทางข้างหน้าสว่างกระจ่างไป เพราะมีดวงประทีปแก้ว
แห่งปัญญาอยู่กับตนแล้ว

นี่ก็เป็นที่สุดแห่ง พระ ประวัติ ของ องค์พระสัมมาสัม
พุทธเจ้าผู้ยอดยิ่ง อันพระพุทธปรีชาญาณและพระวิริยะ
นั้นเดิศล้ำหาเปรียบมิได้ พระองค์ทรงสละเสียซึ่งความมี
อำนาจอันใหญ่ยิ่งในทางโลกด้วยพระทัยห้าวหาญ และ
ด้วยทรงหวังจะยังประโยชน์ต่อโลกเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

ข้าพเจ้าเล่ามานี้ก็เพียงแต่ส่วนน้อย กาลซึ่งพระพุทธ
องค์ทรงมีพระชนม์อยู่ หรือก็ล่วงเลยมานานแล้ว ข้าพเจ้า
เป็นผู้มาทีหลังพระศาสดา ได้สดับแต่เสียงพระธรรมล้ำ-
เลิศ ก็มีความบูชาและจงรักต่อพระองค์ผู้ทรงกรุณามนุษย์
ทั้งโลก มิได้นับว่าคนชาติใดชั้นใด และผิวใด อันนี้เอง
เป็นเหตุให้เกิดความอุตสาห รจนาเรื่องราวของพระองค์ขึ้น
เพื่อให้เพื่อนร่วมโลกทั้งหลายได้แจ้งถึงพระจริยวัตรอันยิ่งใหญ่
ของพระมหาบุรุษผู้ยิ่งยอด และข้าพเจ้าก็มิอาจแต่งให้เลย

ข้อความในพระคัมภีร์ไปได้ พระสัทธรรมอันทรงแสดงไว้ในเย็นวันนั้น พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงแก่บรรดาผู้มาประชุมหลายโกฏิพันรวมทั้งมนุษย์ใต้หล้า และเทวดาบนสวรรค์เพราะการปรากฏว่าท้องฟ้าทุกชั้นว่างเปล่า ด้วยเหล่าเทพเสด็จจากทิพยพิมานสถานลงมาชุมนุมพึ่ง โลกเบื้องล่างก็เปิดกรงขัง ให้เหล่าสัตว์ต้องทนทุกข์เวทนา ด้วยบาปกรรมซึ่งตนสร้างมานั้น ได้ขนมาสดับเสียง พระ ธรรมบ้าง เทพเจ้าช่วยกันยังความส่งบให้เกิดขึ้นทุกพระองค์ พระอาทิตย์ก็มิส่งแสงแผดกล้า พระวายุร่ำเพยพัดแต่เพียงเบาๆ มิให้เขาทั้งหลายต้องตื่นตกใจไหวหวาด พ้าที่เคยคนองกัมปนาทก็หยุดนิ่งทุกสิ่งที่ร้ายกลับกลาย เปนดีไป กษัตริย์พราหมณ์ยิ่งใหญ่ก็บังเกิดความรักใคร่พวกแพศย์ศูทรจัณฑาล ยันมิวรรณะต่ำ กว่าตนอหิงสาริษยาพยาบาทปลาศนาการหายไปสิ้นด้วยอำนาจแห่งรสพระธรรมนั้น

ชาวเราทั้งหลายพึงขวนขวายสดับซึ่งพระสัทธรรม อันล้ำเลิศนั้นเถิด ไม่มีสิ่งใดเล้วที่จะประเสริฐไปกว่าพระพุทธวจนะของพระบรมศาสดา ความสุขสุดยอดซึ่งเราท่านแสวงหาก็จะได้ประสพเปนมั่นคง.

พิมพ์ที่
โรงพิมพ์ บริษัทรัฐภักดี จำกัด
สี่แยกแม้นศรี พระนคร
นายประพันธ์ สิริกาญจน ผู้พิมพ์โฆษณา

มกราคม ๒๔๙๖